

בין מקרו-כלכלה למיקרו-כלכלה

היבטים של קהילות בחברה הישראלית



ניצח (קלינר) קסיר

תכנית מקום

מעוז, לוד

29 באפריל, 2018

המצב המקרו-כלכלי של המשק הישראלי טוב

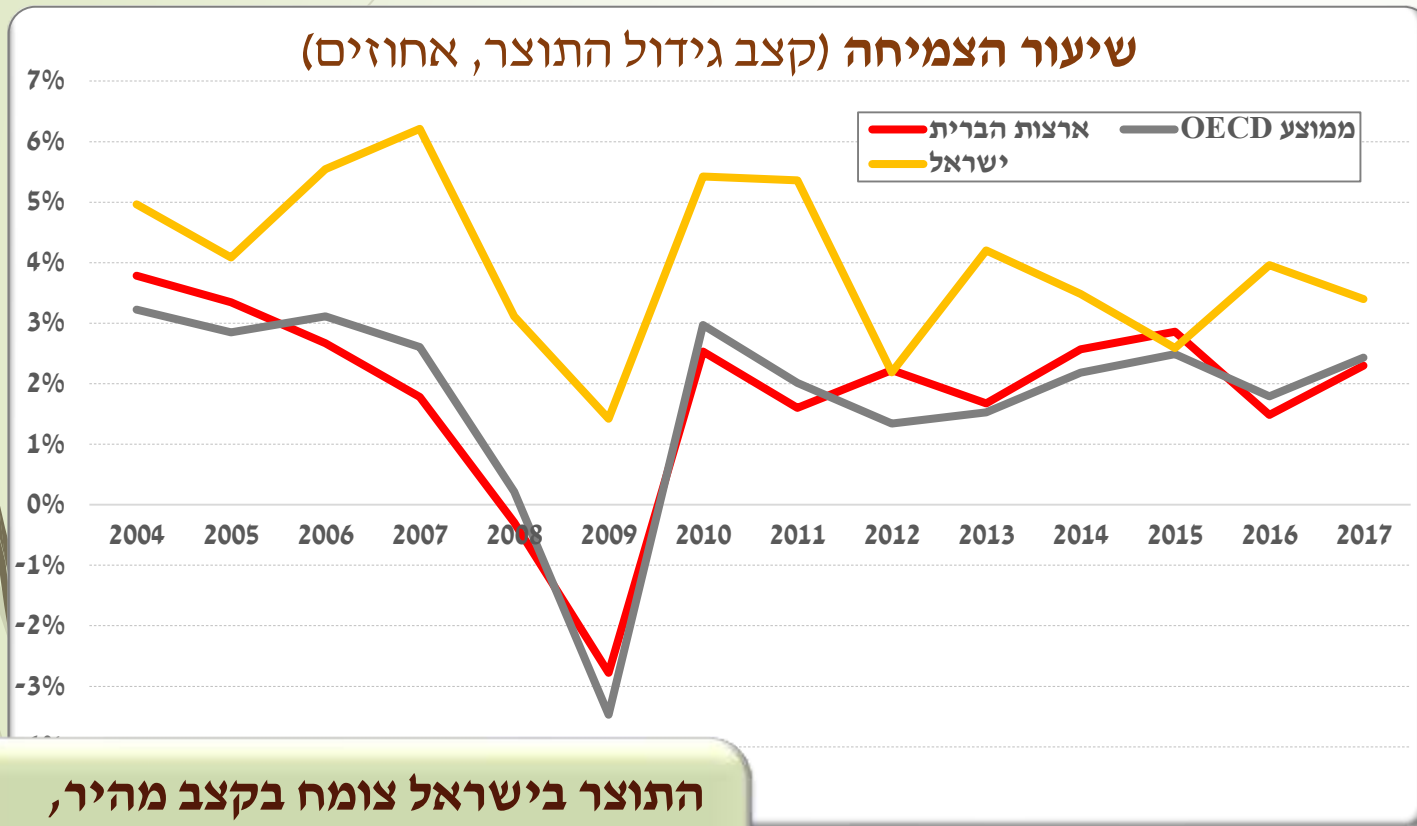
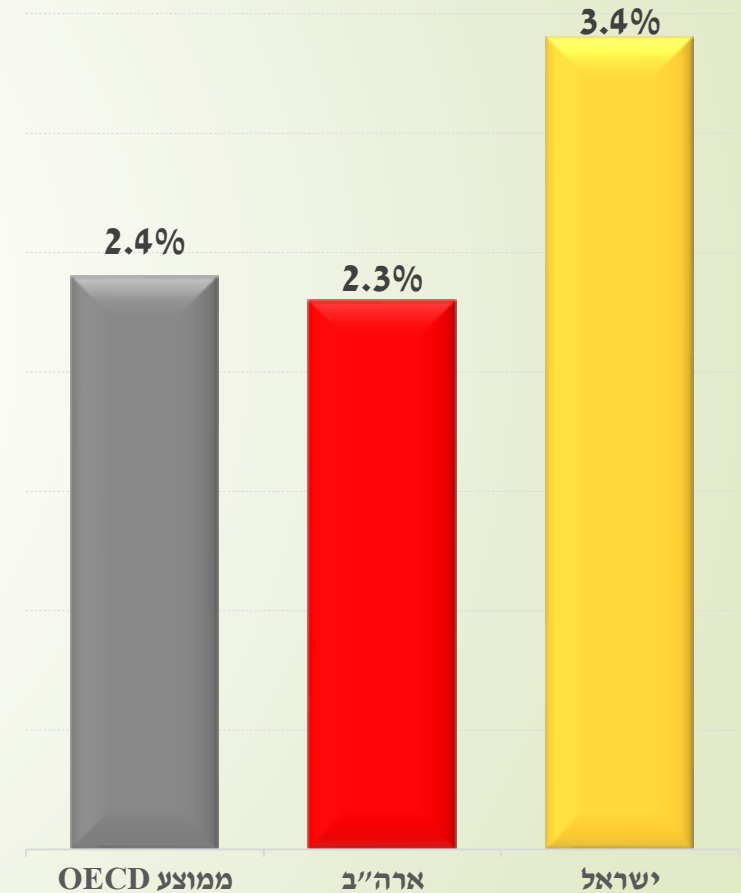
**”מצבנו טוב,
והגיע הזמן
שנתרגל לזה”**
(פרופ' אבי שמחון)

**”אנחנו הצלחה
מאקרו-כלכלית
מסחררת”**
(פרופ' מנואל טרכטנברג)

**”המשק נהנה
ממצב מקרו-
כלכלי טוב”**
(דוח בנק ישראל 2017)

צמיחה גבוהה של התוצר

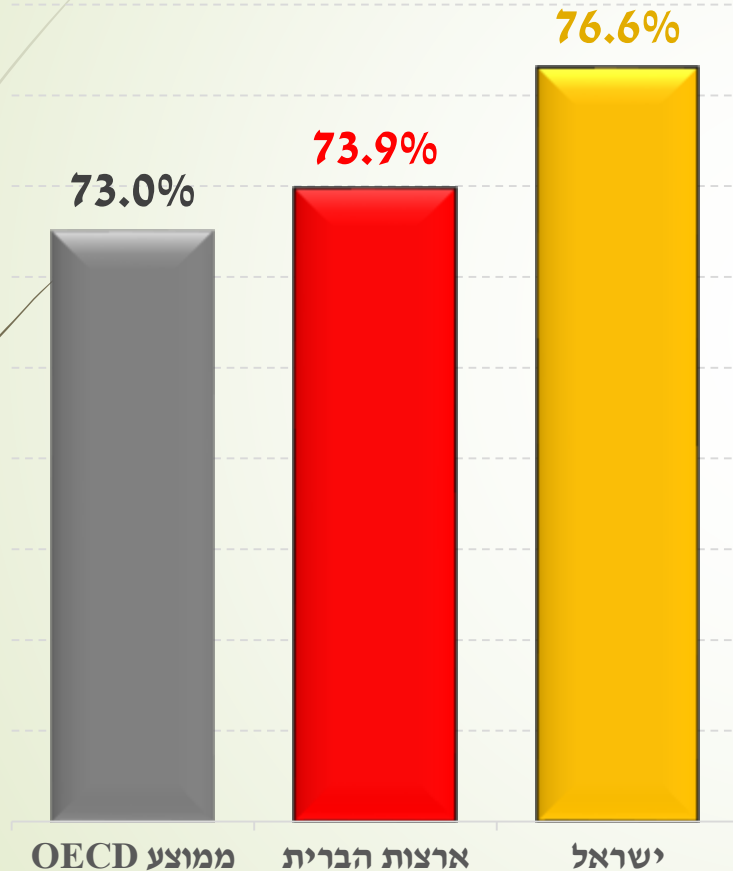
שיעור הצמיחה, שנת 2017



התוצר בישראל צומח בקצב מהיר, ואף גבוה מקצב הצמיחה של התוצר הפוטנציאלי (3%)

שיעור התעסוקה גבוה והשכר עולה

שיעור התעסוקה, גילי 25–64



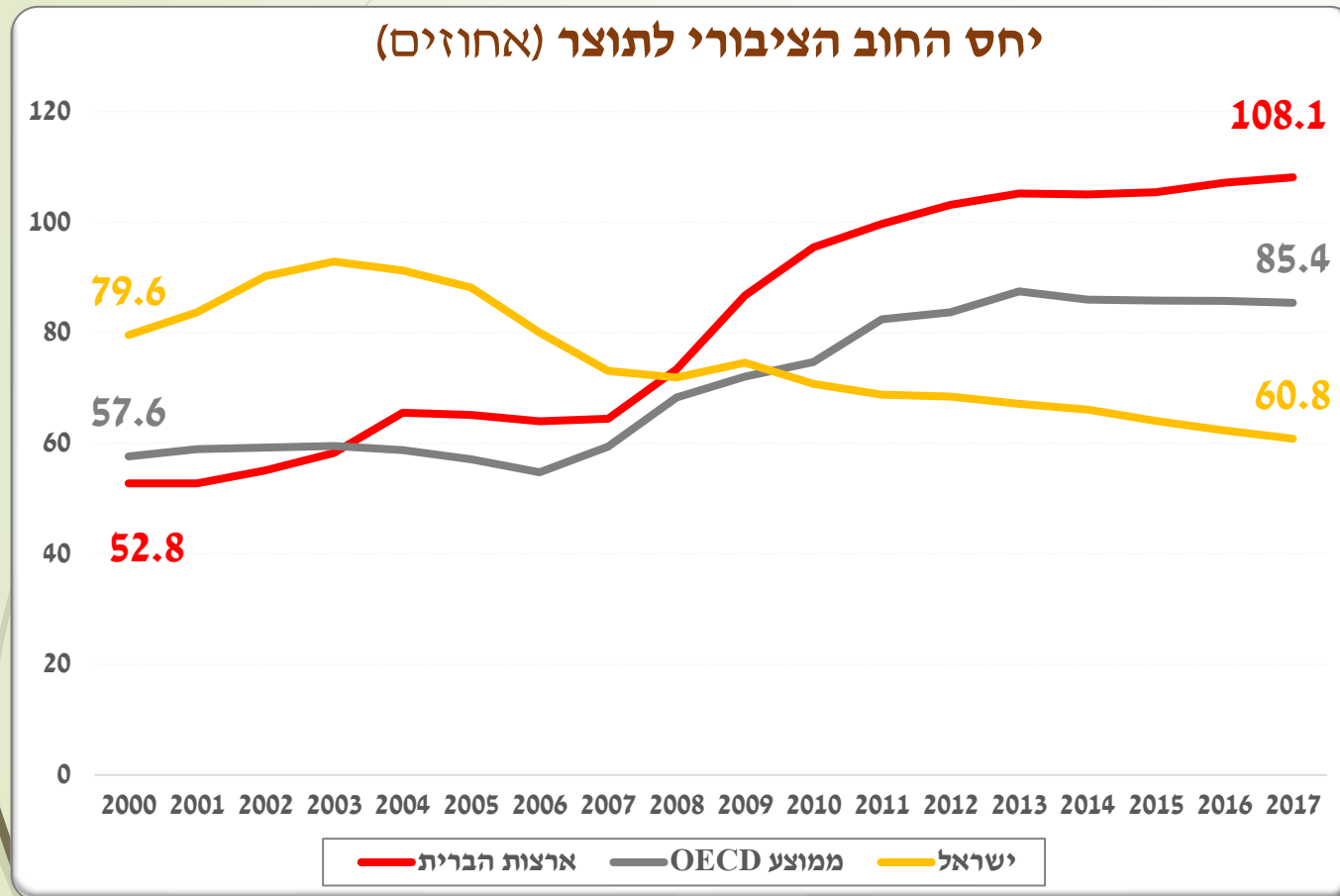
שיעור התעסוקה בישראל גבוה בהשוואה בינלאומית

- בקרב הגברים דומה למוצע OECD
- בקרב הנשים גבוה משמעותית מהשיעור ב-OECD

שיעור התעסוקה הגבוה משקף שיעור השתתפות גבוה בשוק העבודה ושיעור אבטלה נמוך (80.0%, ו-3.7%, בהתאמה בשנת 2017)

השכר הריאלי עולה בכ-3% בכל אחת מהשנים 2015-2017, פי 1.5 מהמוצע ב-OECD, ופי 3 מארה"ב.

יחס החוב לתוצר של ישראל נמוך



יחס החוב לתוצר של ישראל ירד
בחמש עשרה השנים האחרונות
בשיעור ניכר

במהלך 2017 הגיע אל מתחת ליעד
שנקבע באמנת מאסטריכט
(האמנה על האיחוד האירופי) העומד
על 60%

בין מקרו-כלכלה למיקרו כלכלה

שאלות של הכללה ושל יציבות בין-דורית [חוסן כלכלי וחברתי]

➔ האם הצמיחה היא בת קיימא, כלומר האם היא מושתתת על יסודות שיאפשרו המשך צמיחה גבוהה?

➔ האם הצמיחה היא מכלילה, כלומר האם היא מגיעה לכלל האוכלוסייה?

"אנחנו הצלחה
מאקר-כלכלית
מסחררת... אבל
כישלון מיקרו-כלכלי"

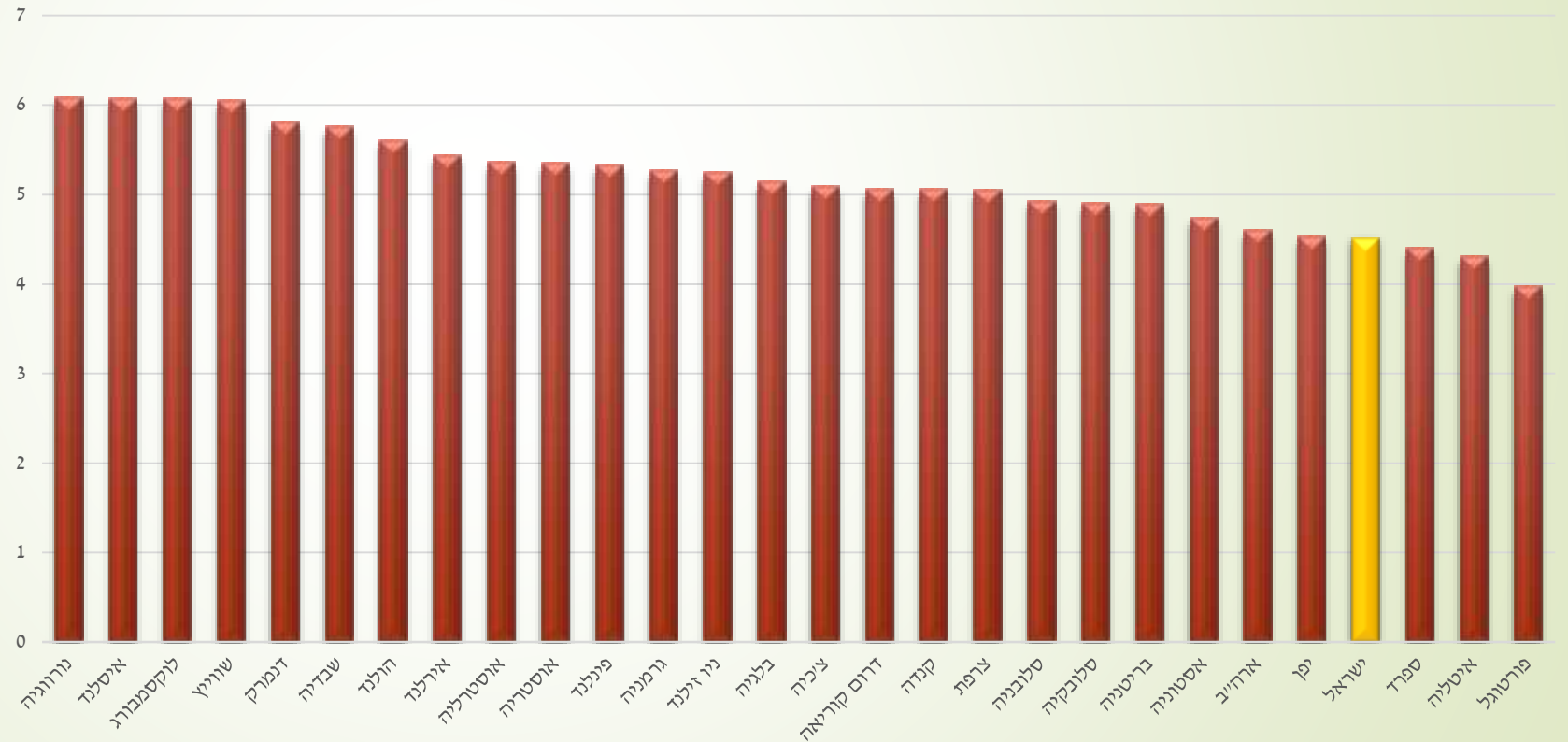
(פרופ' מנואל טרכטנברג)

"אנחנו באופוריה,
מסוחררים מהצלחה
שלנו ומהתחושה
שאנחנו מעצמה אזורית,
ולא מבחינים בעננים
שמתקדרים באופק"

(פרופ' מנואל טרכטנברג)

ישראל מדורגת נמוך לפי מדד פיתוח וצמיחה מכלילה

מדד פיתוח וצמיחה מכלילה



- מדד פיתוח וצמיחה מכלילה של ה-WEF מורכב מ-12 פרמטרים ב-3 תחומים:
- צמיחה ופיתוח הכלה
 - שוויון בין-דורי וקיימות

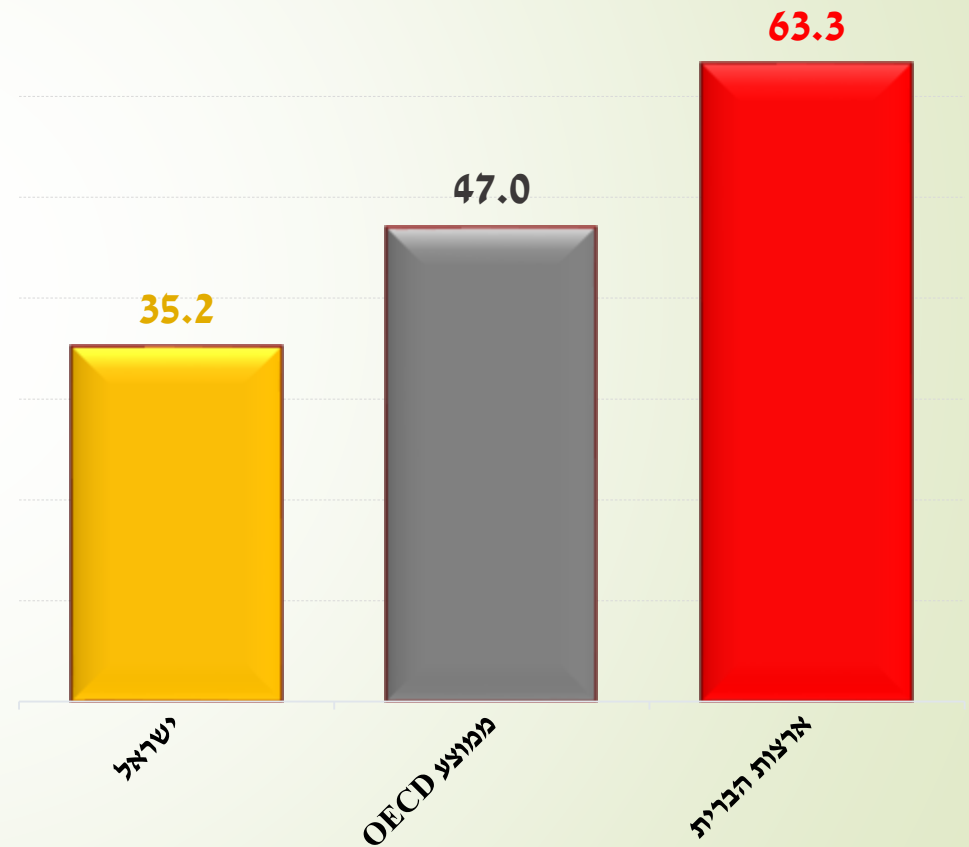
Data: World Economic Forum, <http://reports.weforum.org/the-inclusive-development-index-2018/tables/>

הערה: ההשוואה כוללת את המדינות המפותחות שנבדקו במדד.

פריון העבודה בישראל נמוך

- ▶ פריון העבודה בישראל נמוך ב-25%–40% בהשוואה למדינות המפותחות
- ▶ הפער בפריון העבודה אינו נסגר על פני השנים
- ▶ הפריון הנמוך מעיב על היכולת של המשק להמשיך ולצמוח בקצב מהיר

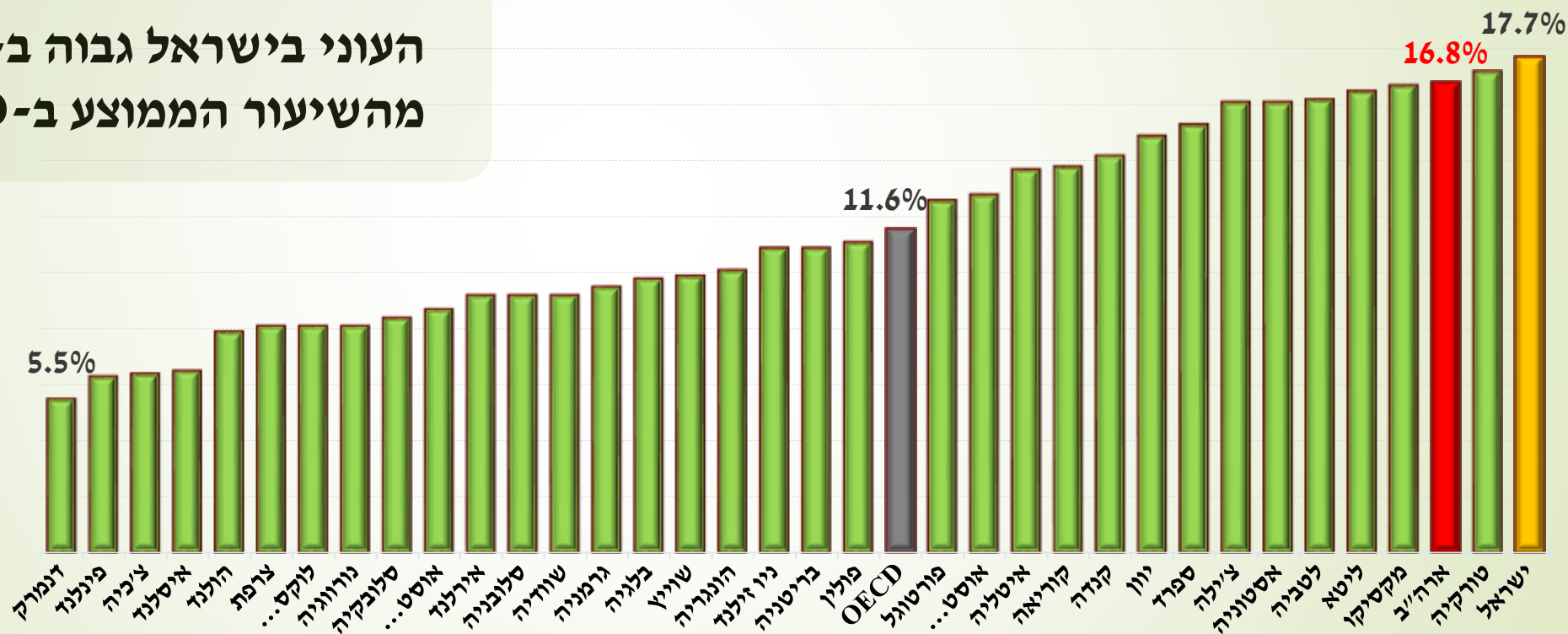
פריון העבודה (תוצר לשעת עבודה, USD)



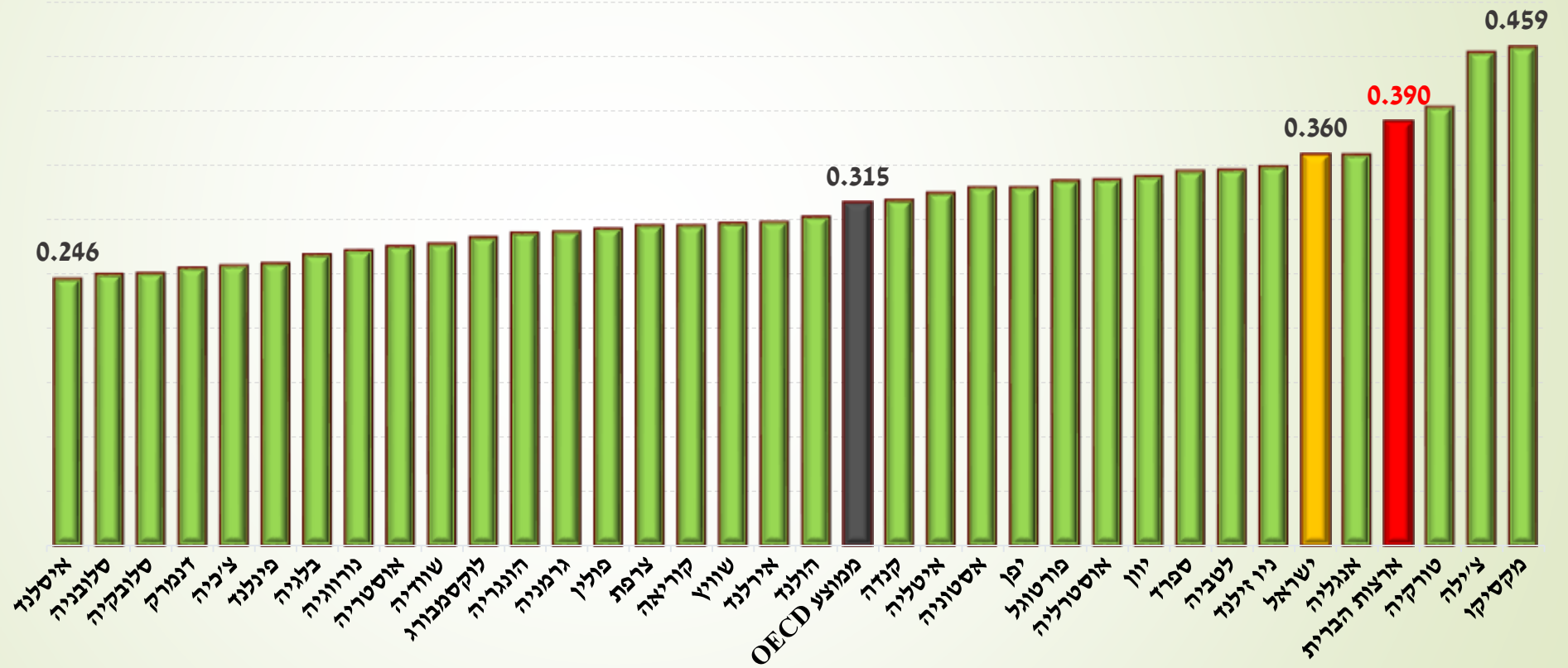
תחולת העוני היחסי במדינות ה-OECD, נפשות*

ישראל בהשוואה בינלאומית

העוני בישראל גבוה ב-50%
מהשיעור הממוצע ב-OECD



אי השוויון בהכנסות (מדד ג'יני) ישראל בהשוואה בינלאומית



שילוב כלכלי וחברתי של הקהילות המגוונות

➤ **אתגר – שילוב הקהילות השונות בחברה ובכלכלה**

➤ **מי נכלל בקהילות המגוונות? – אין הגדרה חד משמעית, ומשתנה על פני זמן**

➤ **אתגר מרכזי לפי ה-OECD – שילוב ערבים וחרדים**

➤ **המפתח המרכזי לשילוב כלכלי וחברתי ולמוביליות חברתית הוא התעסוקה**

(המושפעת גם מהמצב הכלכלי-חברתי: כינוך, תשתיות ועוד)

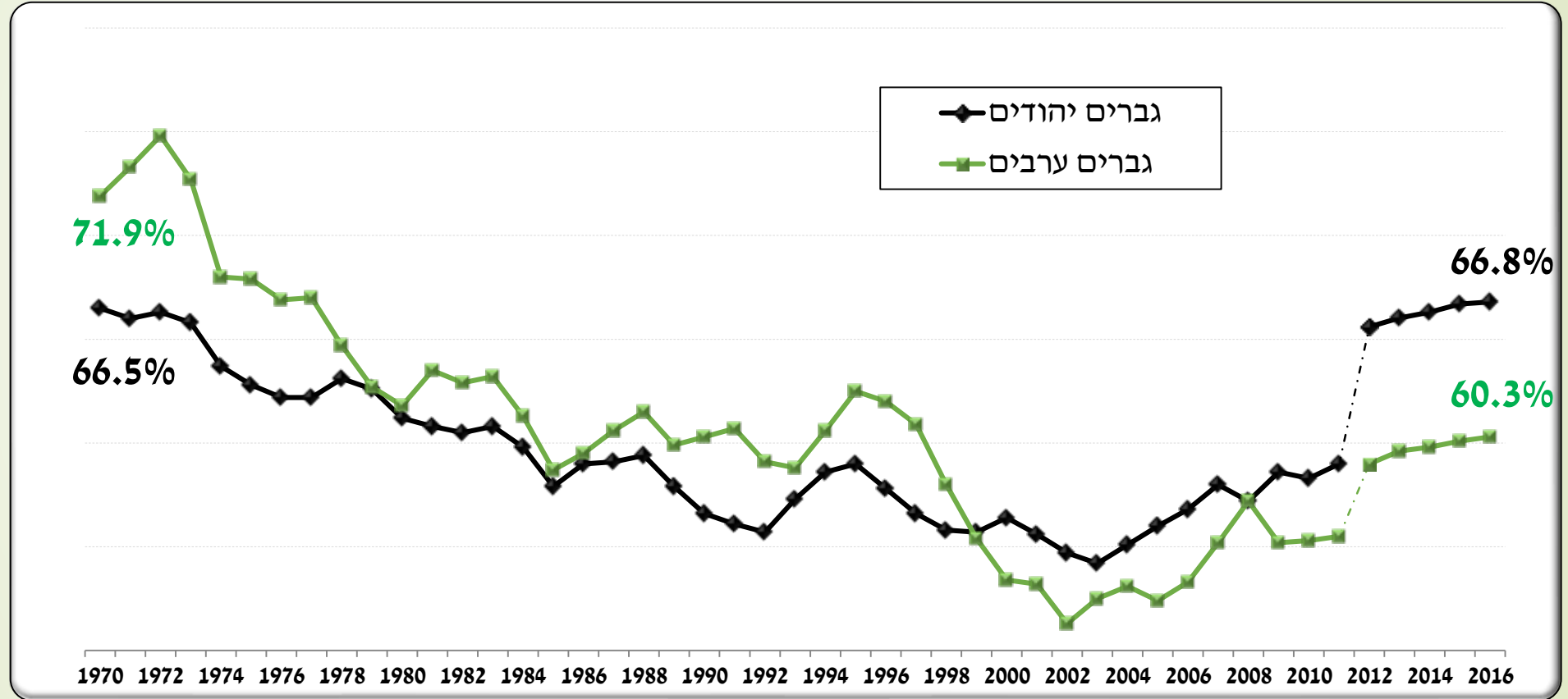


תעסוקת ערביי ישראל



עובדות מרכזיות

שיעור תעסוקה – גברים¹



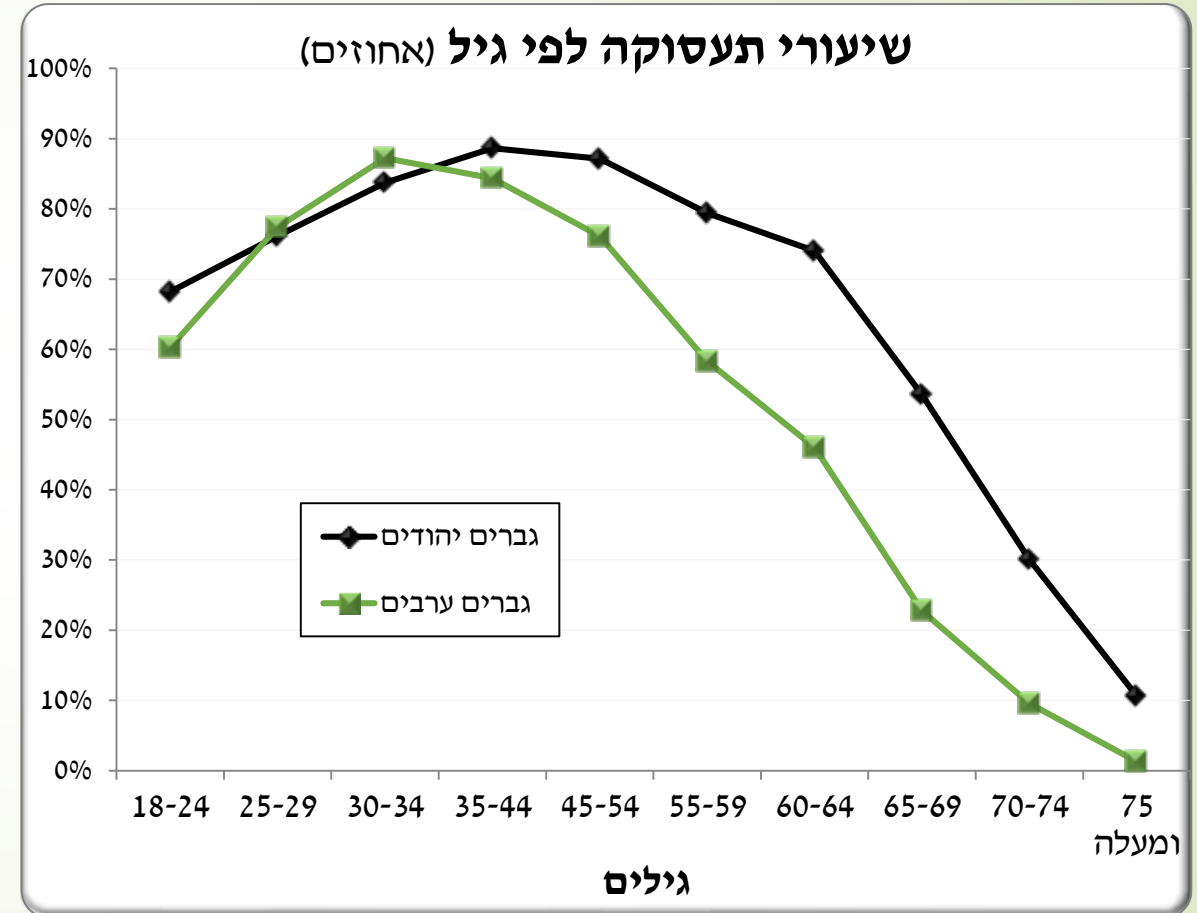
המקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions".
 ועיבודים מעודכנים מסקרי כוח אדם של הלמ"ס, בני 15 ומעלה, שנים 1970-2016. ¹ בסדרה יש שבר שכן שונו הגדרות התעסוקה בין שנת 2011 ל-2012, מתעסוקה אזרחית לתעסוקה הכוללת גם תעסוקה צבאית.

הגברים הערבים פורשים מהעבודה בגיל צעיר

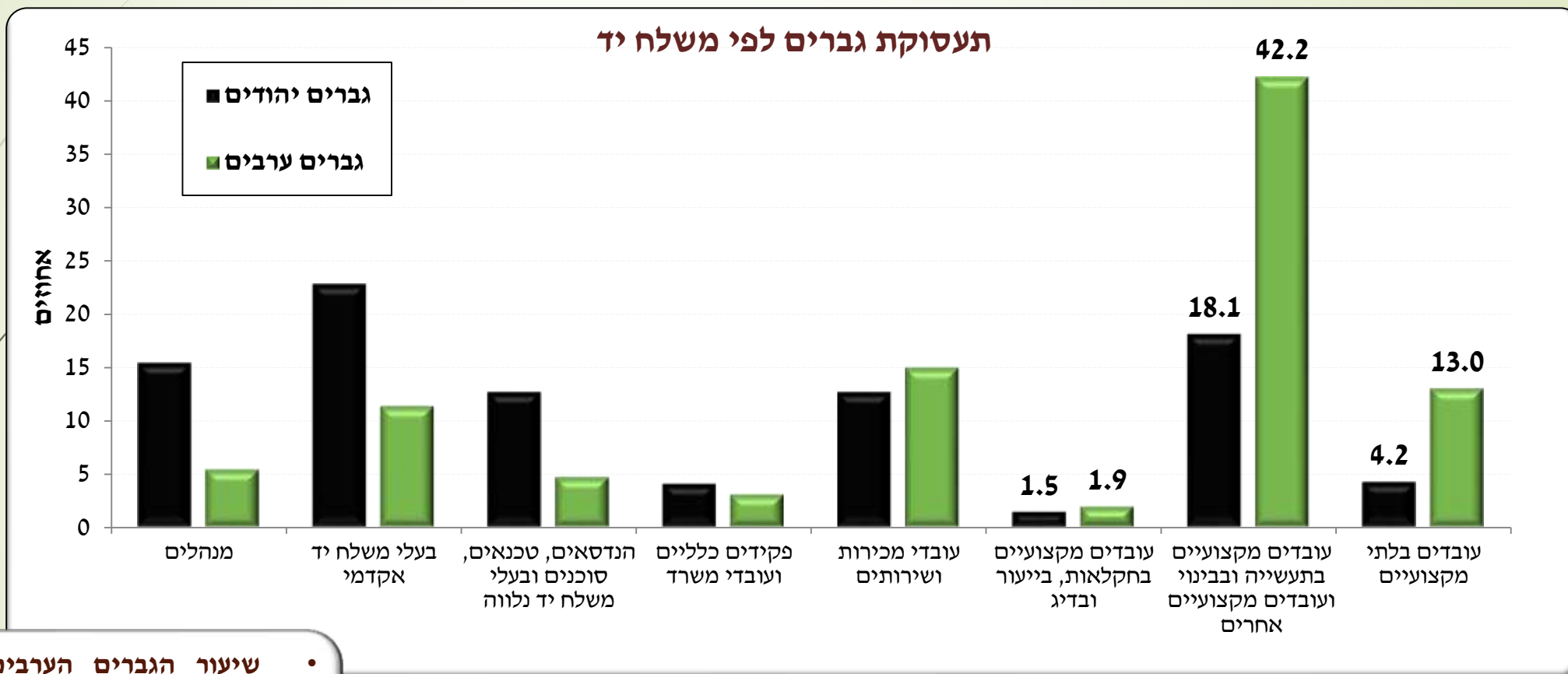
**פרישה מוקדמת של ערביי ישראל
חריגה בהשוואה:**

- למדינות מערביות
- למדינות מוסלמיות וערביות

אחרות ובכלל זה ברשות
הפלסטינית



הגברים הערבים מרוכזים במקצועות הצווארון כחול



- שיעור הגברים הערבים המועסקים במקצועות הצווארון הכחול גבוה מ-60%, שיעור כפול מזה של היהודים
- על פני השנים הגברים הערבים משתלבים יותר במקצועות אחרים

המקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions" (לא כולל לא ידוע). עיבודים מעודכנים לשנת 2016.

הבעיות העיקריות של גברים ערבים בשוק העבודה

➤ ריכוז תעסוקתי במשלחי יד המתאפיינים במיומנות נמוכה וצורך בכושר פיסי

➤ פרישה מוקדמת מהעבודה המתאפשרת בשל:

▪ קיומן של תמיכות ממשלתיות

▪ מאפיין תרבותי - תמיכת הילדים בהוריהם מגיל צעיר

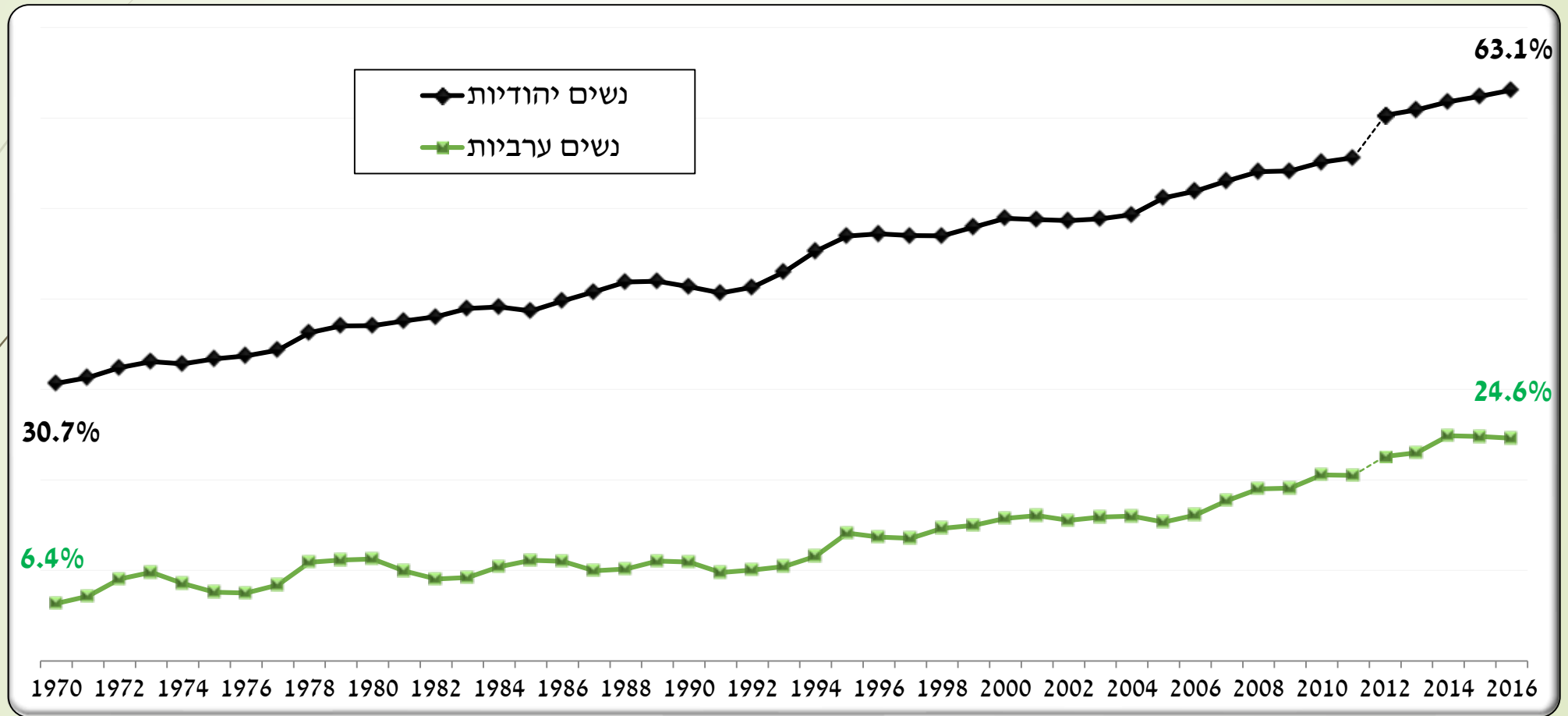
➤ שכר ממוצע נמוך יחסית *

גברים ערבים	גברים יהודים	
8,229	14,648	הכנסה ממוצעת (ש"ח)
44.6	45.8	שעות עבודה בשבוע (בדרך כלל)
44.6	74.9	שכר לשעת עבודה (ש"ח)

➤ שיעור גבוה של גברים בעלי השכלה אקדמית אינם מועסקים במקצועות הלימוד שלהם

מתוך: ישיב ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2010, "דפוסי ההשתתפות של ערביי ישראל בשוק העבודה", סקר בנק ישראל 84..
* עיבודים מעודכנים מסקר הוצאות משק הבית 2016 של הלמ"ס. (עיבוד לגילי העבודה העיקריים, חרדים לפי הגדרה עצמית).

שיעור תעסוקה – נשים¹

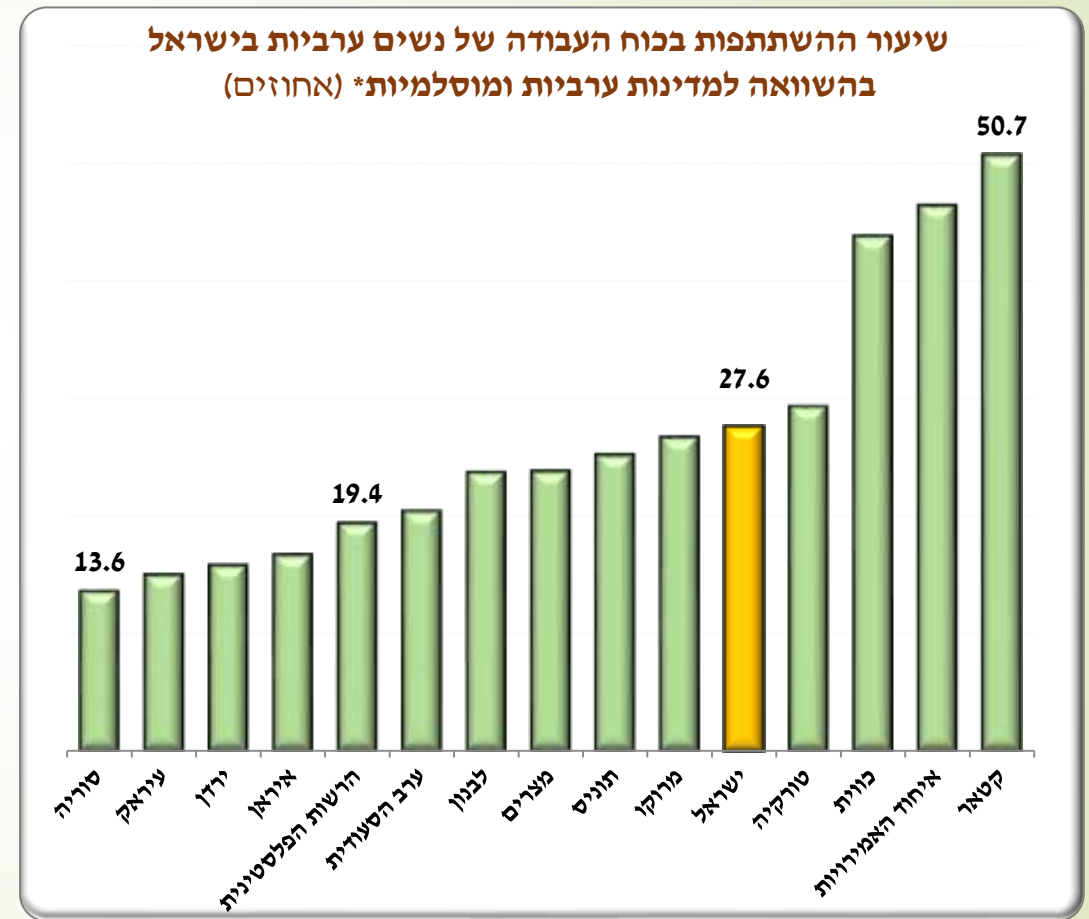
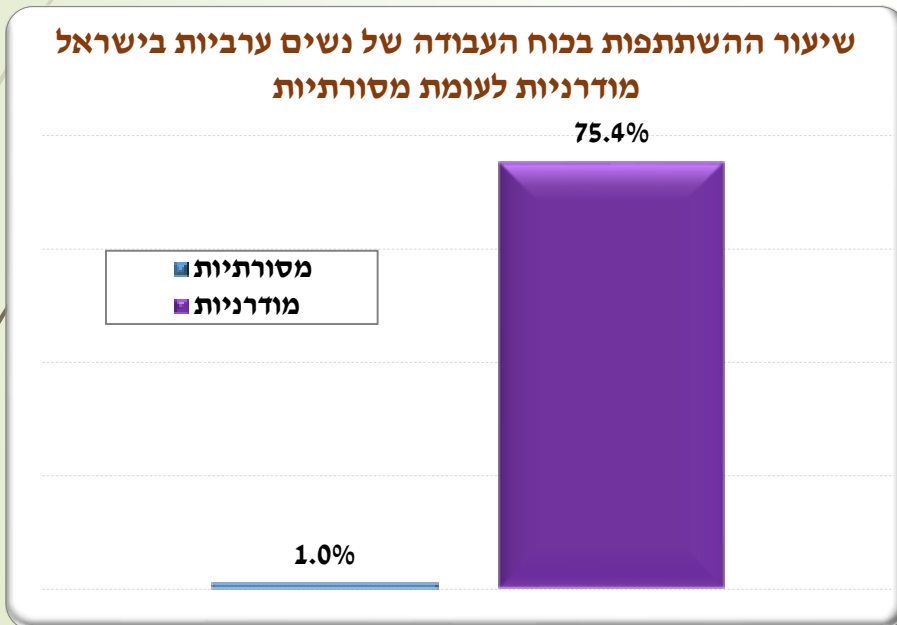


המקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions".
 ועיבודים מעודכנים מסקרי כוח אדם של הלמ"ס, בני 15 ומעלה, שנים 1970-2016. ¹בסדרה יש שבר שכן שונו הגדרות התעסוקה בין שנת 2011 ל-2012, מתעסוקה אזרחית לתעסוקה הכוללת גם תעסוקה צבאית.

השתתפות נשים ערביות בשוק העבודה

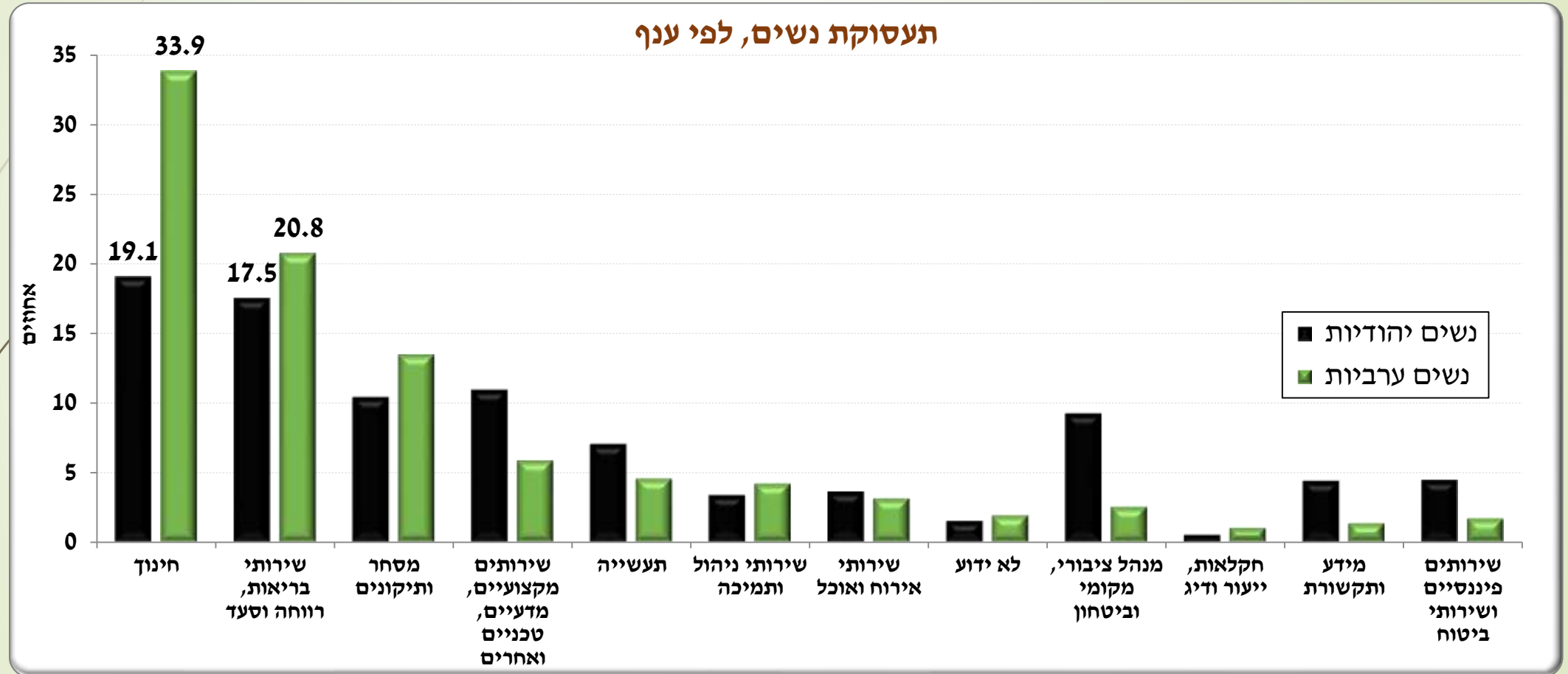
מסורתיות מול מודרניות

מודרניות מול מסורתיות (תרגיל שרירותי)
 חלוקה לפי מספר שני"ל, מצב משפחתי, ידע באנגלית, שימוש במחשב, רישיון נהיגה, עמדות לגבי תפקיד האישה בבית [מודרניות כ-10% מהאוכלוסייה, מסורתיות כ-20%]



*נתונים: אתר הבנק העולמי ו-PCBS: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית והשנתון הסטטיסטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2014. מקור: ישיב, ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2011. "דפוסי ההשתתפות של ערביי ישראל בשוק העבודה", סקר בנק ישראל 84, עמ' 39-86 (נשים 25-44)

הנשים הערביות מתרכזות בענפי השירותים הציבוריים



הבעיות העיקריות של נשים ערביות בשוק העבודה

שיעור נמוך מהנשים יוצאות לעבוד מחוץ לביתן



ריכוז תעסוקתי גבוה בחינוך ובשירותי בריאות ורווחה



שיעור ניכר מהמועסקות עובדות במשרה חלקית



הקשיים של נשים ערביות בשוק העבודה מתמקדים ב:

מאפיינים
ששכיחותם גבוהה
בקרב נשים ערביות

- אימהות למספר רב של ילדים, וילדים קטנים בפרט
- מתגוררות במקומות עם בעיית נגישות לתחבורה ציבורית
- עם השכלה נמוכה
- עם רמת עברית נמוכה
- שאינן שולטות במיומנויות מודרניות
- עם תפיסות "מסורתיות" לגבי תפקיד האישה
- מבוגרות

בעיות נוספות

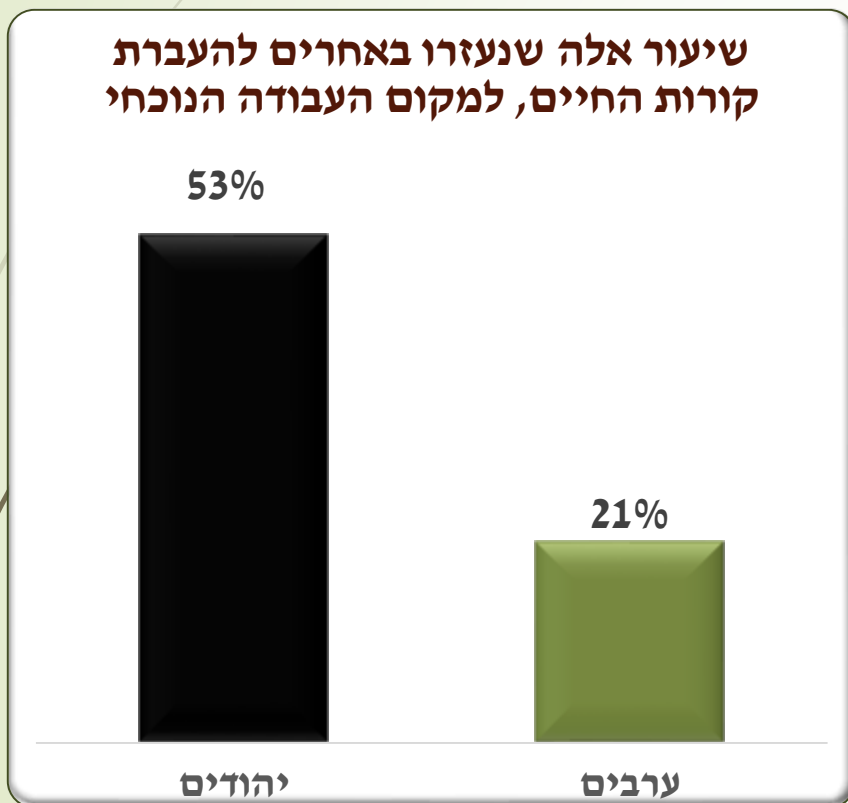
➤ **אפליה** בשכר ובתעסוקה (לצד, העדפה בשירות הציבורי)

➤ **חסר בחלק מהמיומנויות הקשות והרכות**

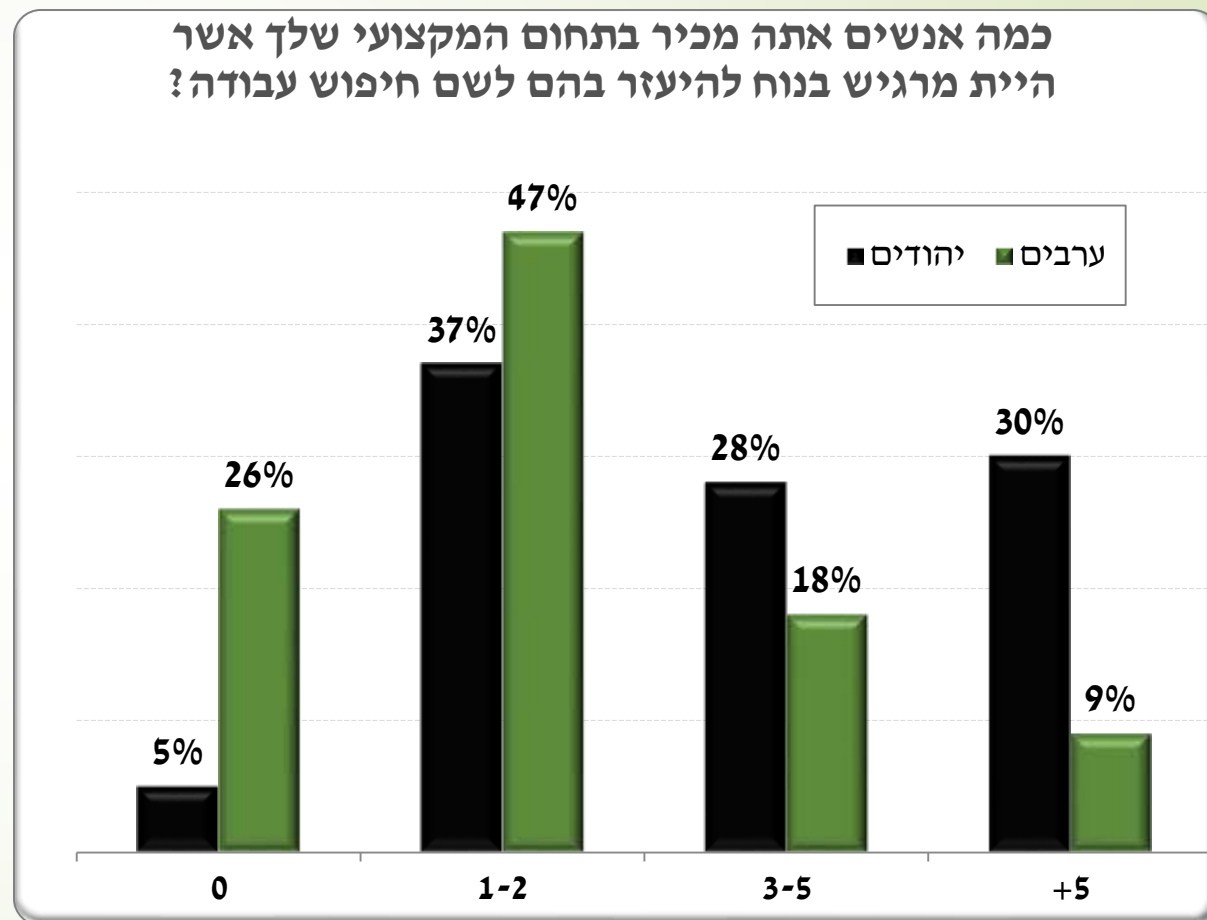
➤ **ריכוז גיאוגרפי וענפי**

הנטוורקינג (קישוריות מקצועית) של הערבים נמוכה

שיעור אלה שנעזרו באחרים להעברת קורות החיים, למקום העבודה הנוכחי



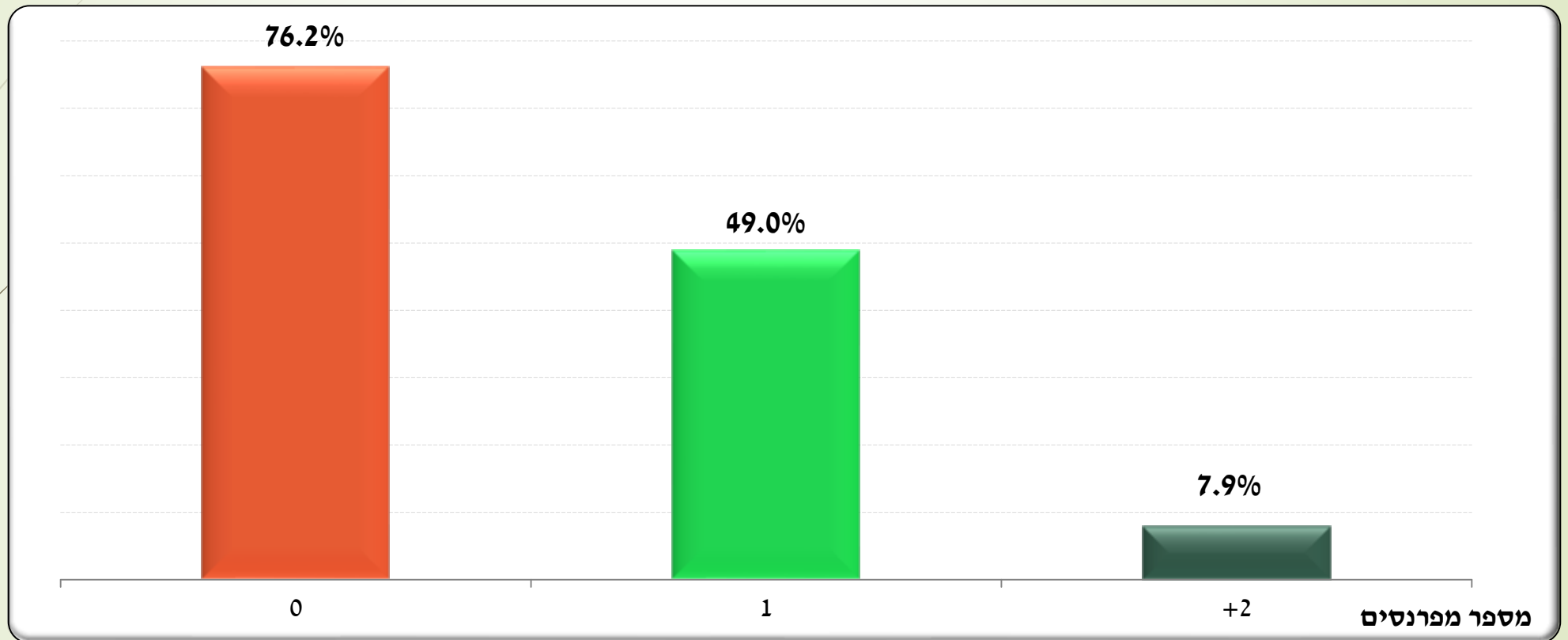
כמה אנשים אתה מכיר בתחום המקצועי שלך אשר היית מרגיש בנוח להיעזר בהם לשם חיפוש עבודה?





השלכות של השינוי החלקי של ערביי ישראל

תחולת עוני נפשות לפי מספר המפרנסים במשק הבית¹



ההסתברות להימצא מתחת לקו העוני יורדת ככל שמספר המפרנסים גדל (פלוג קרנית וניצה קסיר-קלינר²)

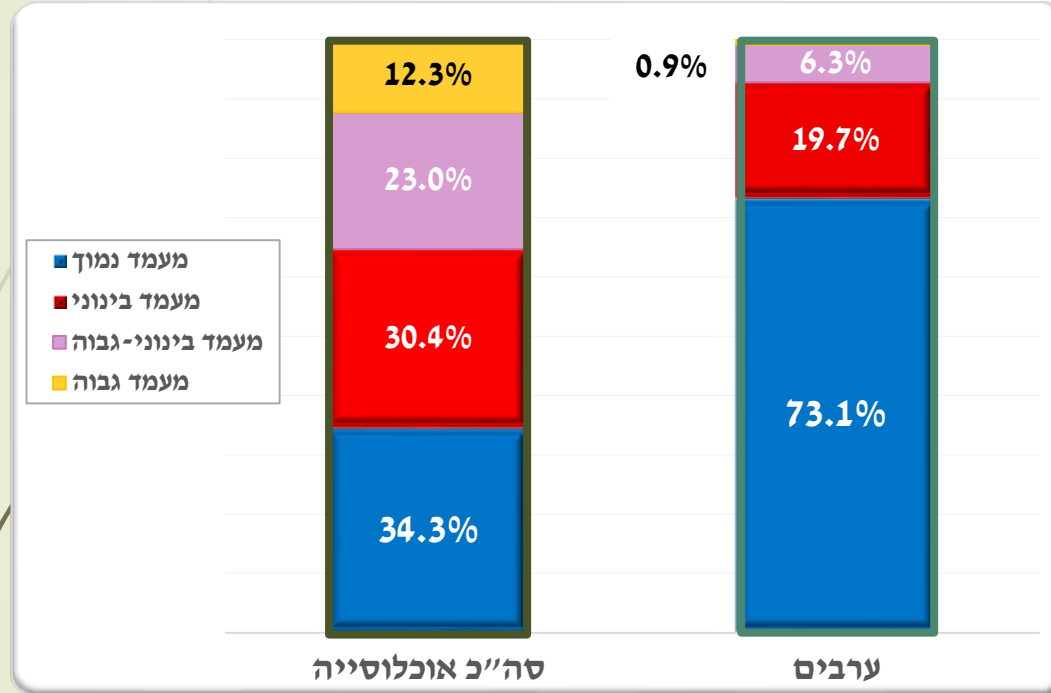
המקור: עיבודים לסקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מבוסס על דוח המוסד לביטוח לאומי, 2016

1. משקי בית בהם המפרנס העיקרי בגיל העבודה העיקרי (25-64)

2. מתוך: פלוג קרנית וניצה קסיר קלינר, "על עוני עבודה ומה שביניהם", רבעון לכלכלה.

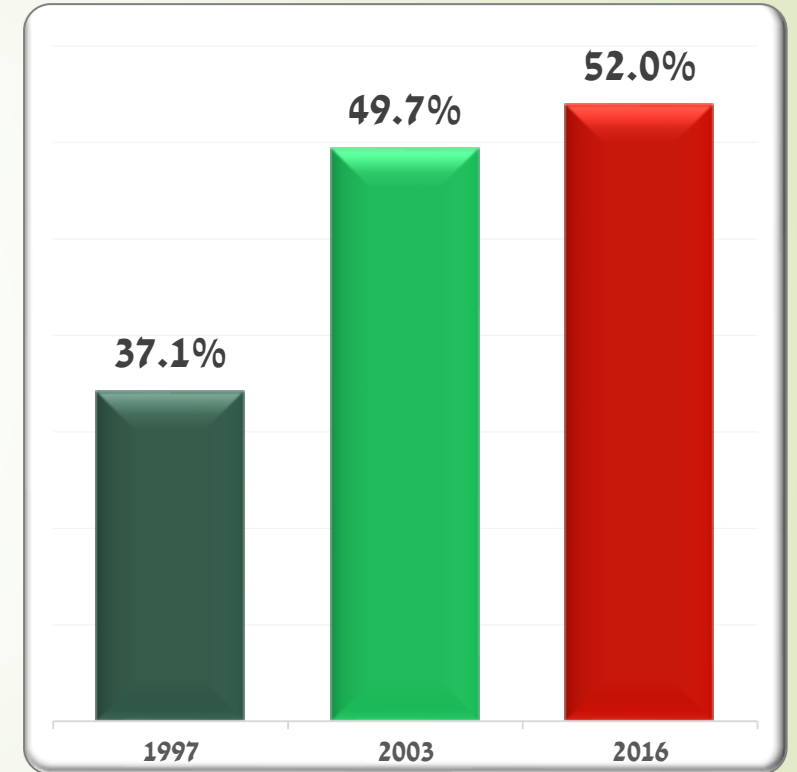
המצב הכלכלי והעוני בחברה הערבית קשה

התפלגות המעמדות הכלכליים (לפי רמות הכנסה), נפשות



מעמד נמוך: משקי הבית שהכנסתם נמוכה מ-75% מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית).
מעמד בינוני: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-75% מההכנסה החציונית ונמוכה מ-125% (לנפש סטנדרטית).
מעמד בינוני-גבוה: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-125% מההכנסה החציונית ונמוכה מ-200% (לנפש סטנדרטית).
מעמד גבוה: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-200% מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית).

שיעור העניים בחברה הערבית, על פני זמן



48% מהעניים הם ערבים

השלכות נוספות של השילוב החלקי בשוק העבודה

- **הילדים נאלצים לסייע לפרנסת המשפחה**
ויתור על רכישת השכלה, התוצאה הנצחת העוני הבין-דורי
- **פערים כלכליים ניכרים בין יהודים וערבים**
- **ניכור מהמדינה וממוסדותיה**
- **פגיעה משמעותית בתוצר**
- **הקטנת היקפי המיסוי והגדלת היקף תשלומי ההעברה**
- **פגיעה בחוסן הלאומי**



הגברת שילובם של ערביי ישראל בשוק העבודה רציונל, כיוונים נדרשים, מדיניות בשטח והשלכות

מדיניות ממשלתית

הרציונל בבסיס המלצות המדיניות הנדרשות

היקף הבעיות

- מבניות ברמה מקרו-כלכלית
- הצטברות של בעיות משמעותיות במשך עשורים

מה נדרש מהמדיניות?

- נדרש מהלך פיסקלי משמעותי ולא שינויי תקציב נקודתיים
- נדרשת רפורמה שתקיף תחומים רבים

טיפול בצד הביקוש לעובדים
ובצד היצע העובדים



העצמת החברה הערבית לצד
פעולות ליצירת חברה
משותפת



הקצאת משאבים ותכניות לחברה הערבית

➤ מאז שנת 2000 השתנתה התפיסה וגברה ההכרה בצורך בסיוע לחברה הערבית

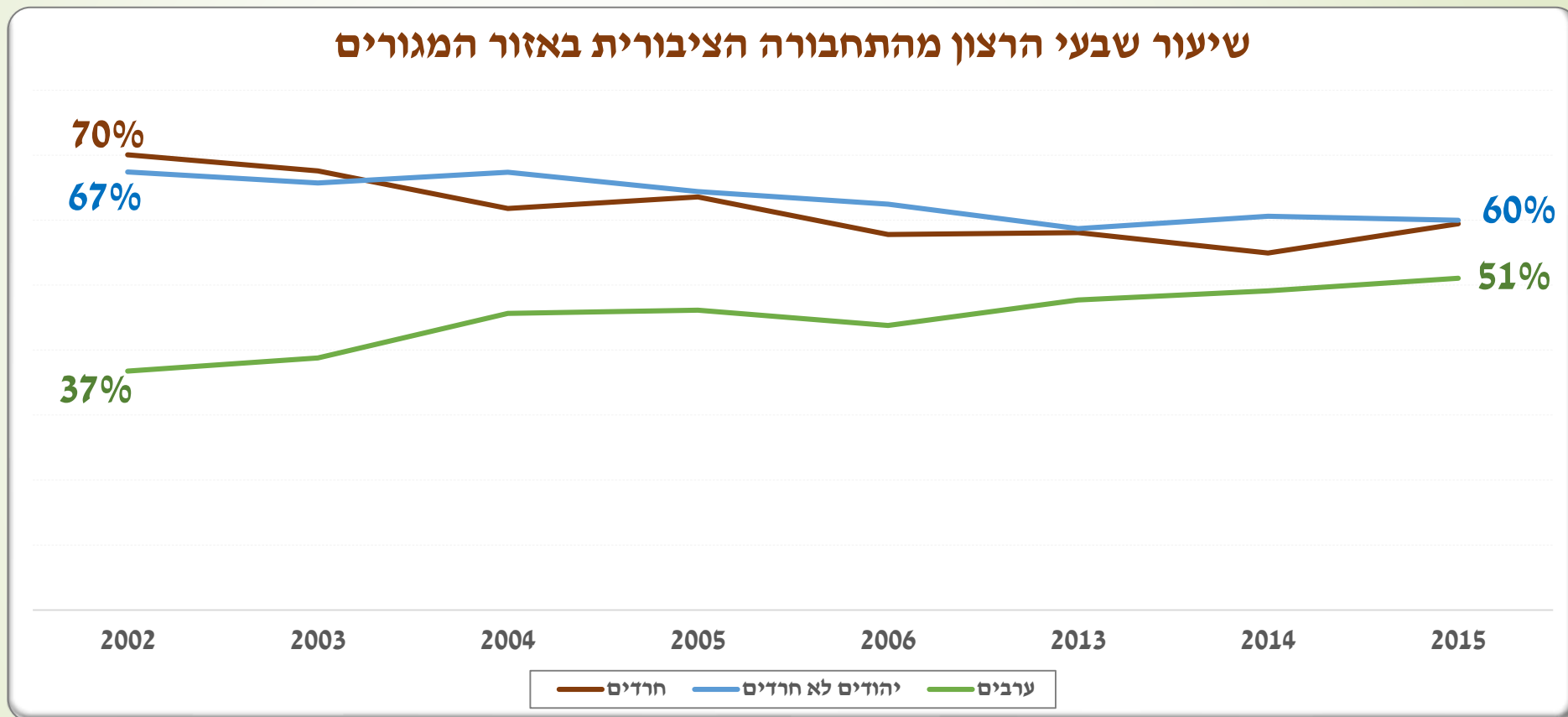
➤ בעשור האחרון (בעיקר), מתבטא גם במדיניות בפועל:

- הוקמה הרשות לפיתוח כלכלי חברתי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי
- הוקצו תקציבים רבים
- הופעלו תכניות לפיתוח כלכלי חברתי של החברה הערבית (בתשתיות, בתחבורה, בחינוך, בתעסוקה ועוד)
- נקבעו יעדי תעסוקה

➤ פעילות של פילנתרופיה ושל גופים אזרחיים

- שיפור משמעותי ברמת הפיתוח הכלכלי בחברה הערבית
- עלייה בשיעור המשכילים ובפרט בשיעור המשכילות
- העמקת שילובה של החברה הערבית בשוק העבודה
- עלייה ברמת שביעות הרצון של החברה הערבית בתחומים שונים

לדוגמה, שיפור ניכר משביעות הרצון מתחבורה ציבורית





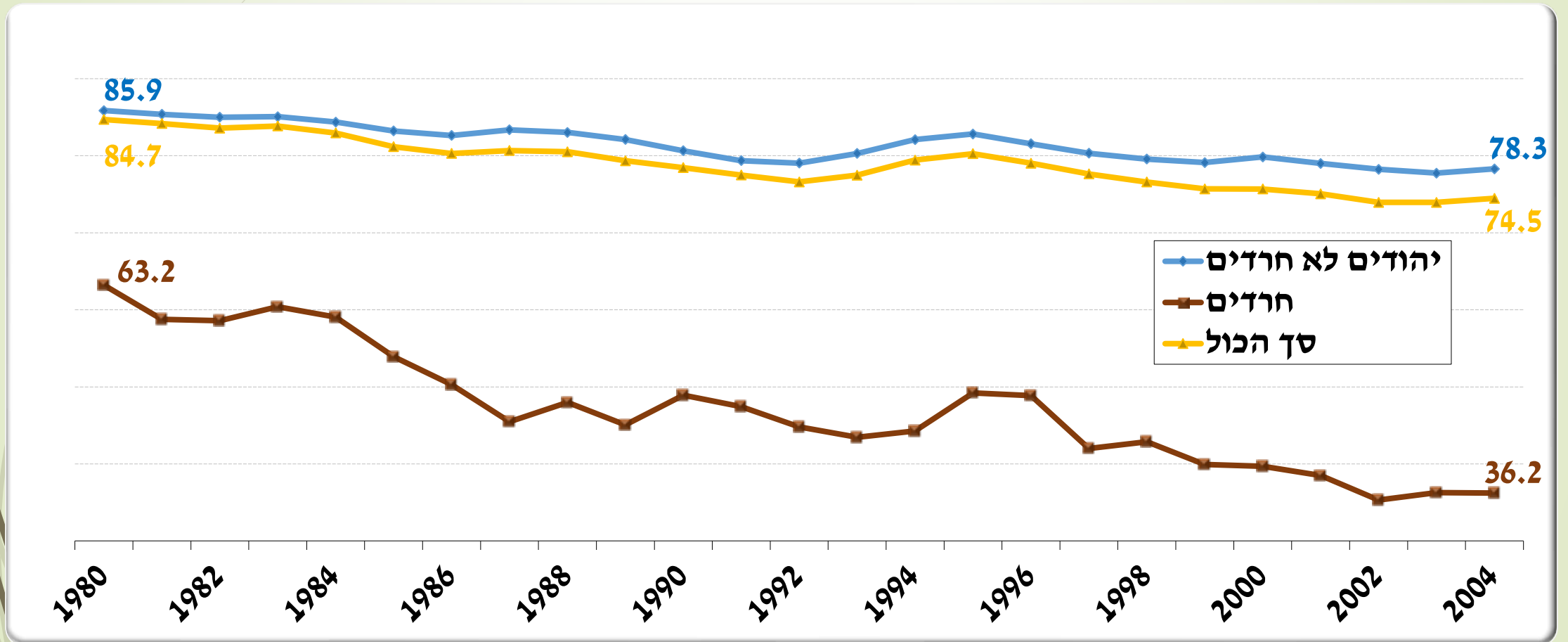
חרדים בשוק העבודה



מגמות מרכזיות בתעסוקת חרדים

עד לתחילת שנות האלפיים

שיעור תעסוקה - גברים (אחוזים)



הסיבות לירידת שיעור המועסקים החרדים

גיוס לצה"ל – ביטול המכסה של דחויי השירות הצבאי
("תורתו אומנותו")



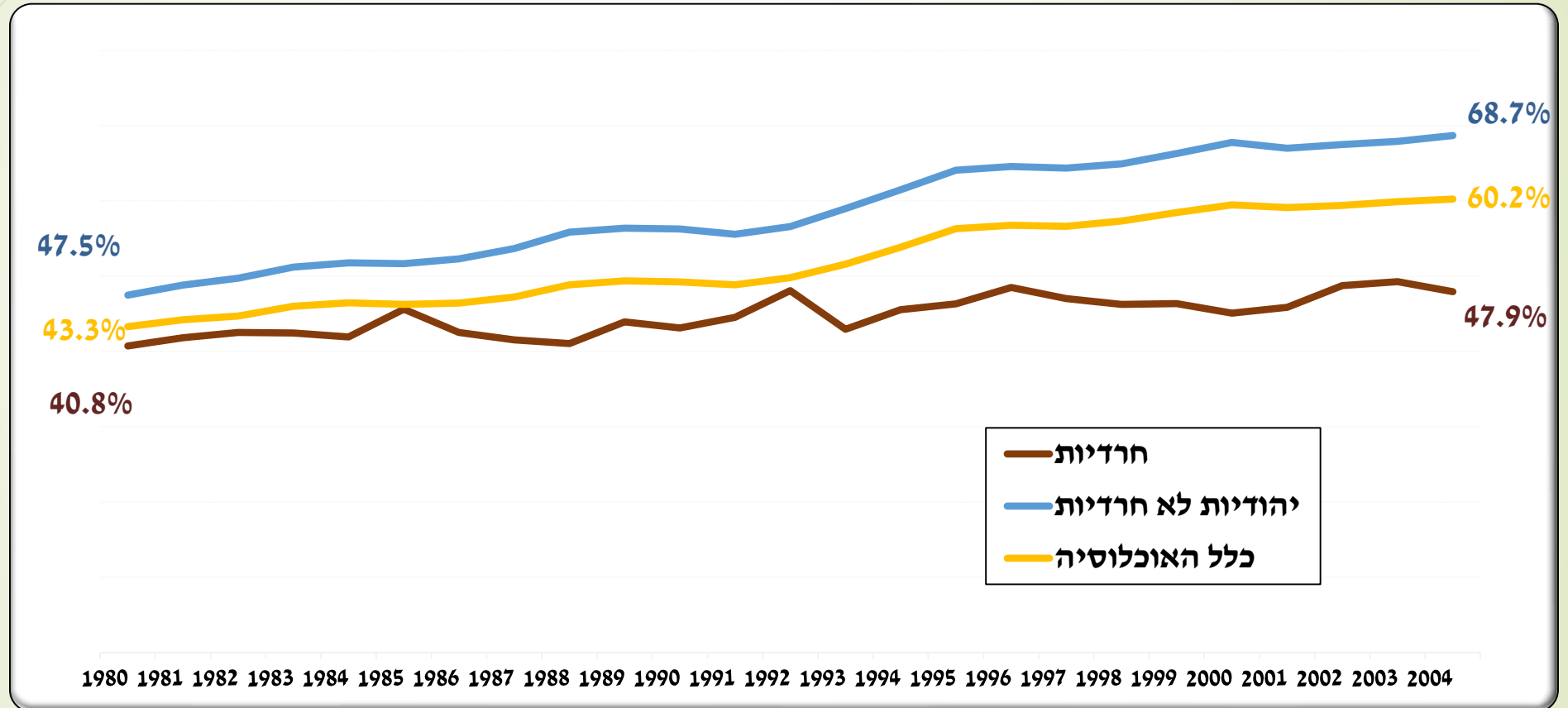
תמיכות ממשלתיות – הגדלת תשלומי ההעברה של המדינה



ביסוס "חברת הלומדים"



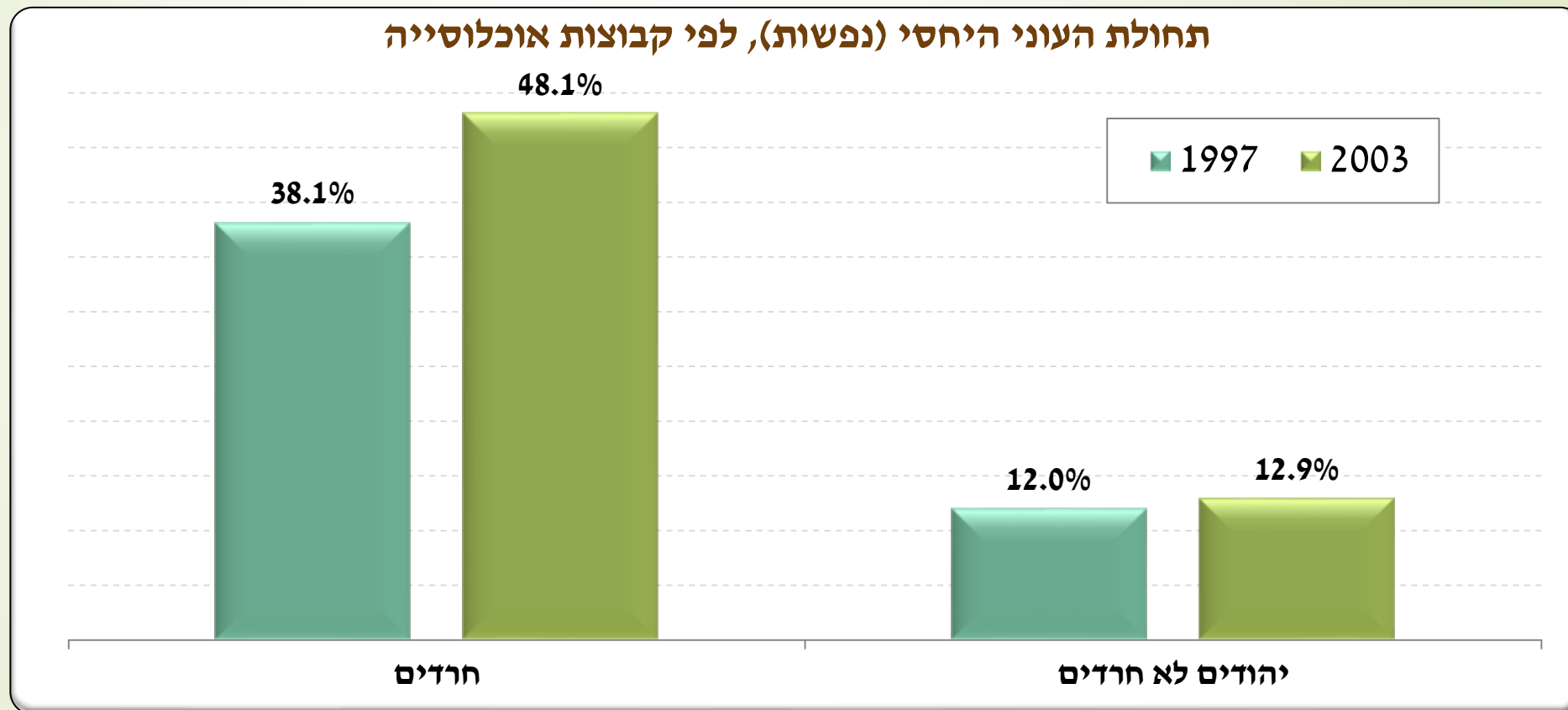
שיעור תעסוקה - נשים (אחזים)





השלכות

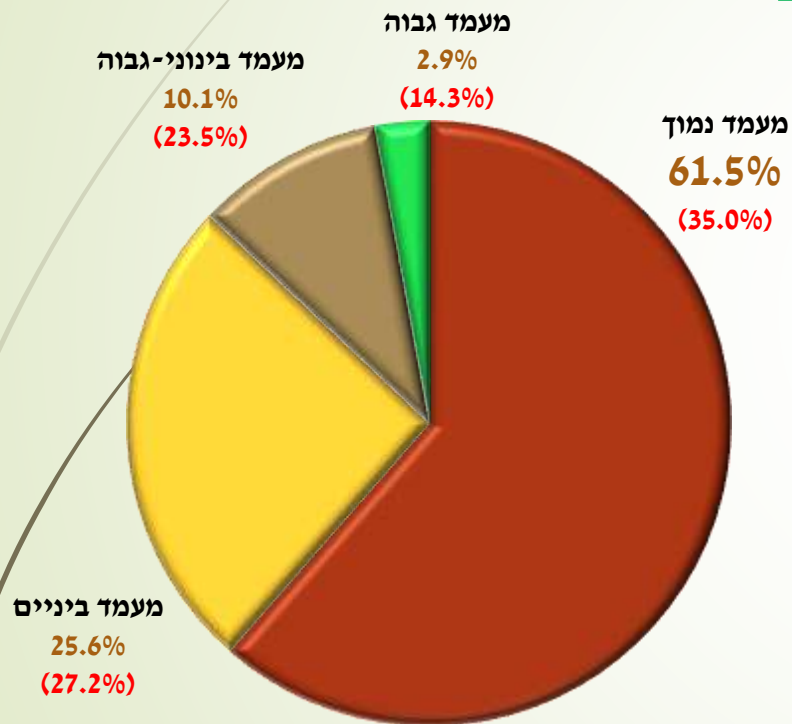
על פני השנים עלה מאוד שיעור העוני בחברה החרדית



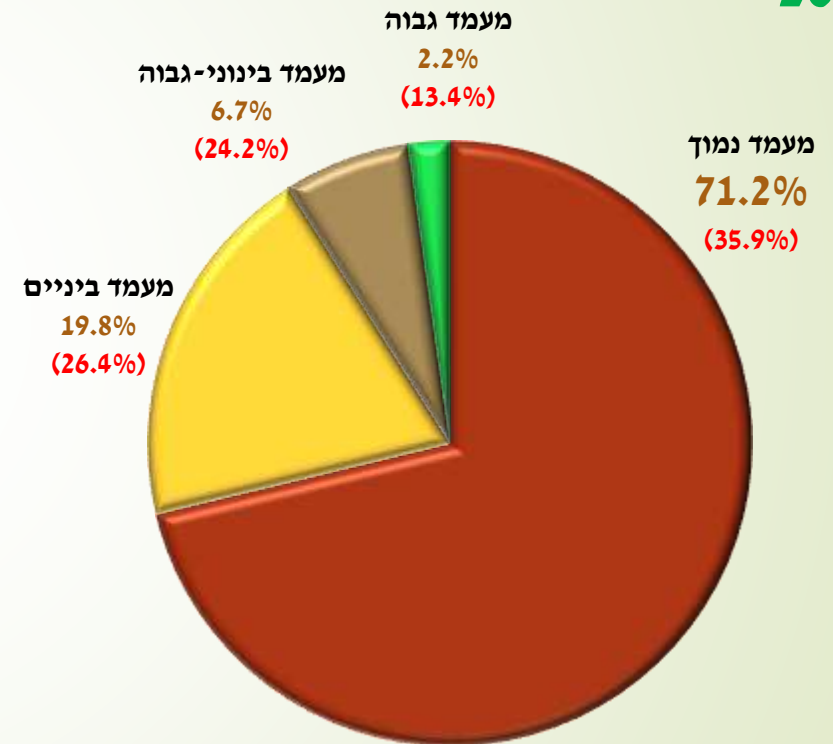
החרדים משתייכים למעמד הכלכלי הנמוך

מעמדות כלכליים – חרדים בהשוואה לכלל האוכלוסייה

שנת 1997



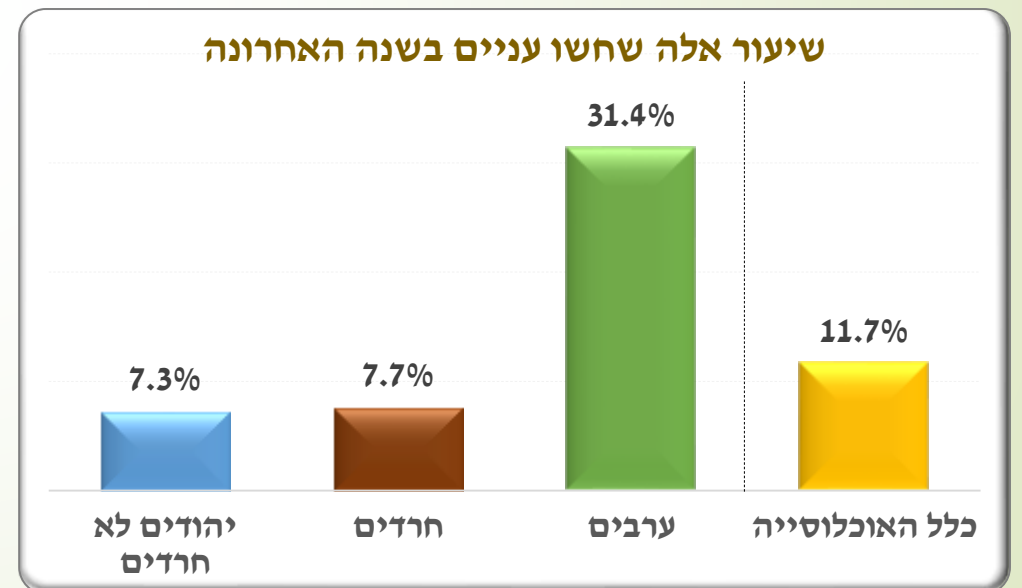
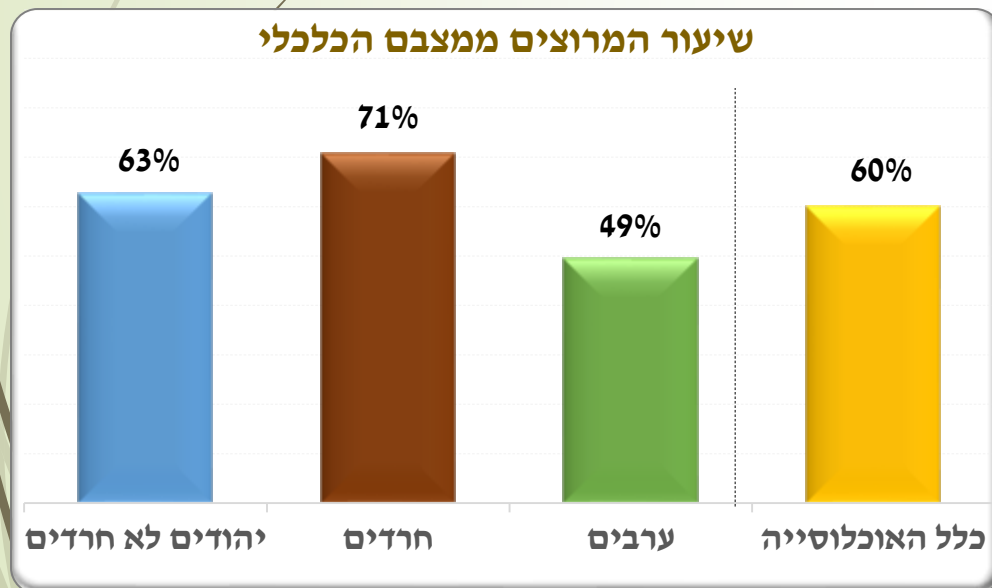
שנת 2003



מעמד ביניים: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-75 אחוזים מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית), ונמוכה מ-125 אחוזים מההכנסה זו.
מעמד בינוני-גבוה: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-125 אחוזים מההכנסה החציונית לנפש סטנדרטית ונמוך מ-200 אחוזים מההכנסה זו.

עוני ואושר בחברה החרדית

- לימוד התורה הוא אתוס מכונן - "וְתִלְמוּד תּוֹרָה פְּנֵדָה בְּלִים" (משנה פאה א א)
- 'הסתפקות במועט' - "פֶּת בְּמִלַּח תֹּאכֵל וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה" (מסכת אבות, פרק ו', משנה ד')
- מספר רב של ילדים – "כל המוסיף נפש אחת מישראל, כאילו בנה עולם" (משנה תורה, הלכות אישות, טו, ז).
- סיוע ועזרה הדדית – נורמות קהילתיות וציווי הלכתי



מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, איכות החיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי. המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2018 (בקרוב); ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור שי "תרבות ועני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2017. נתונים: הסקר החברתי לשנת 2016 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בני 20 ומעלה.

השלכות על החברה בכללותה

השלכות כלכליות על כלל
האוכלוסייה (תשלומי העברה,
מיסים)



אי מיצוי פוטנציאל הצמיחה



השלכות חברתיות





מדיניות ותעסוקת חרדים

מאז שנות האלפיים

המדיניות, החל משנות האלפיים

שינוי תפיסת המדיניות – מעבר מרווחה לתעסוקה

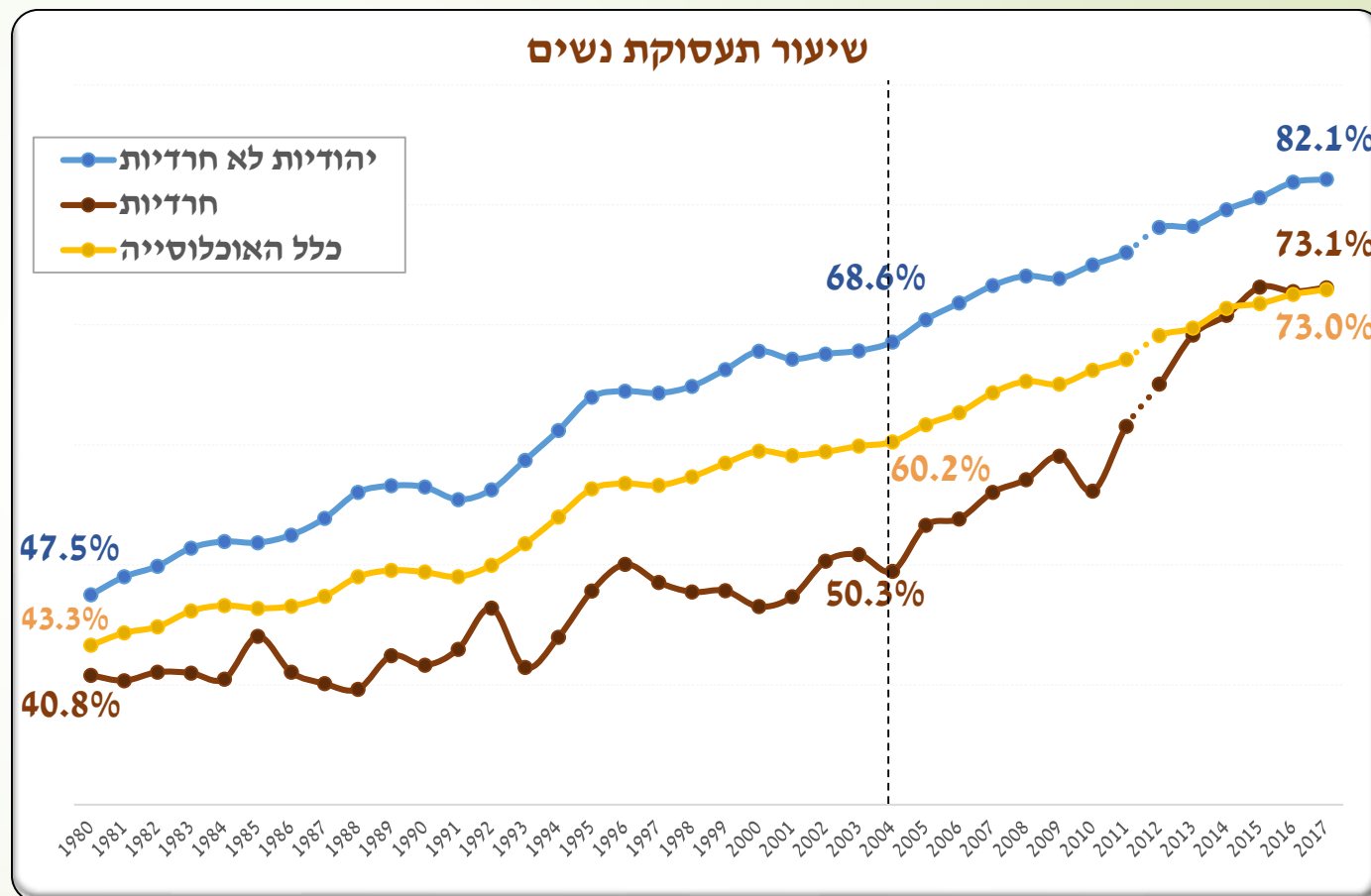
- קיצוץ קצבאות
- צעדים אקטיביים לעידוד תעסוקה - כמרכזי ויסקונסין, 'מס הכנסה שלילי לקראת סוף העשור, הרחבת הסבסוד של מעונות היום ומסלול תעסוקה לחרדים
- הצבת יעדי תעסוקה לנשים ולגברים - 63%

צבא

- הקלות על יציאה לעבודה של בני ישיבה
- מסלולים ייעודיים לגברים חרדים בצבא

כמו כן, בתחילת שנות האלפיים בשל השפל בעולם, הצטמצמו התמיכות מחו"ל בתלמידי הישיבות

האצה בקצב הצטרפות נשים חרדיות לשוק העבודה



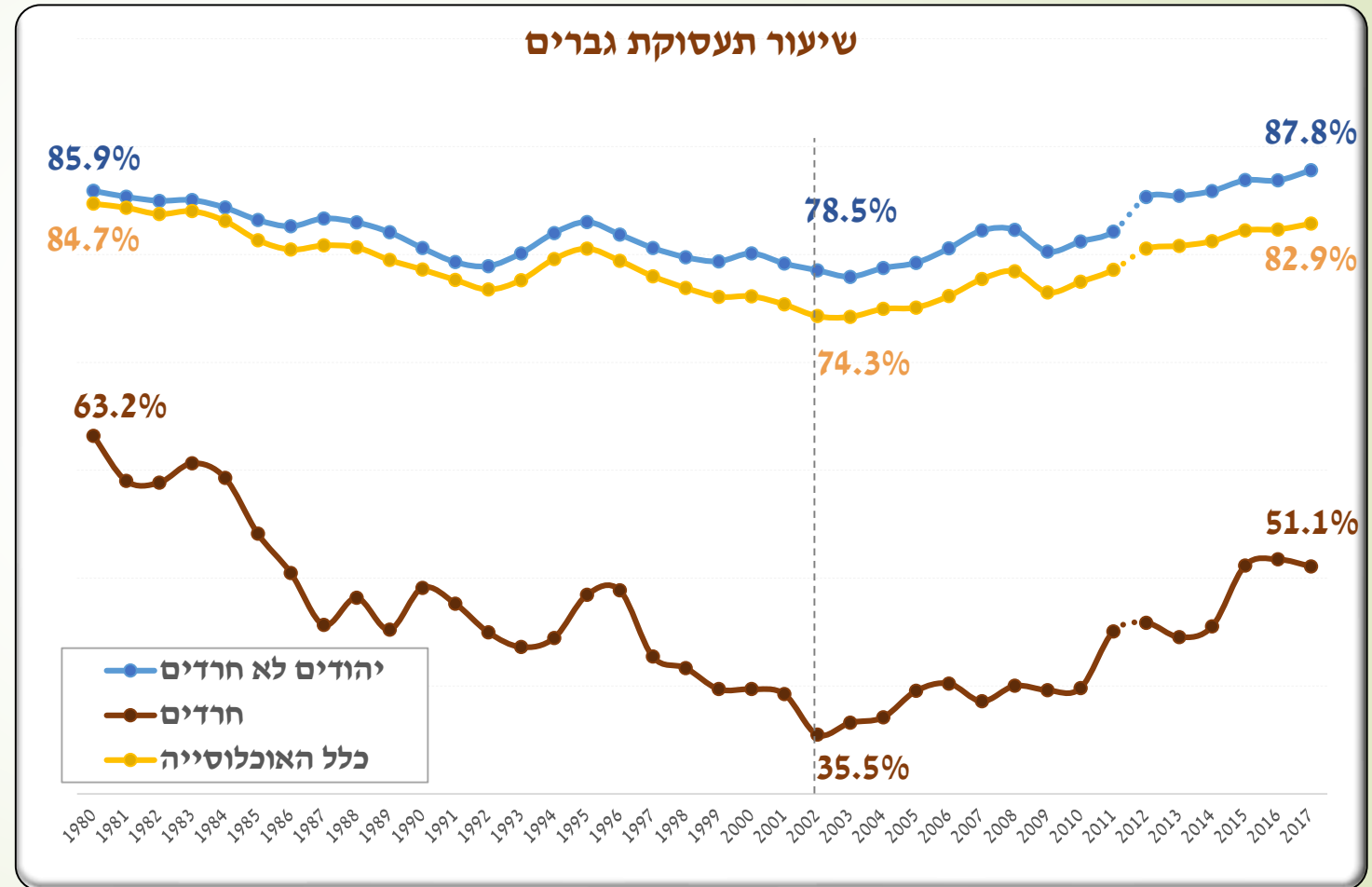
שיעור תעסוקת נשים חרדיות:

- דומה לשיעור הממוצע של נשים בישראל
- גבוה בהשוואה ל-OECD – 64.1% בממוצע
- עבר את היעד הממשלתי ל-2020 – 63%

הגברים החרדים חזרו למעגל העבודה

אבל, שיעור תעסוקת גברים חרדים -

- נמוך בהשוואה לשיעור בקרב גברים בארץ (ובמדינות המערביות)
- נמוך בהשוואה לשיעור בקרב גברים חרדים בעבר – כ-63% ב-1980
- נמוך מהותית מהיעד שנקבע ל-2020 (63%), ונראה כי אינו בר השגה



המדיניות הממשלתית בשנים האחרונות התמקדה בתעסוקת גברים, אך האם זו המדיניות הרצויה?

- הנשים בחברה החרדית הן לרוב המפרנסות העיקריות
- מציאות זו משקפת את המאפיינים התרבותיים של החברה החרדית ואת הבחירה בתוך המשפחה
- הגענו ליעד של תעסוקת נשים ועברנו אותו, אך האם יעד התעסוקה הוא חזית הכול?

שיעור התעסוקה של נשים גבוה, אך שיעור התעסוקה האיכותית אינו מספק

- השכר הממוצע של אישה חרדית (שכירה) נמוך בכ-27% בהשוואה לאישה לא חרדית
- ריכוז גבוה של נשים חרדיות מועסקות בענף החינוך – 42% (בהשוואה ל-19% בקרב יהודיות לא חרדיות)
- הנשים החרדיות עובדות פחות שעות
- שיעור המועסקות במשרה חלקית שלא מרצון גבוה
- שיעור הנשים החרדיות המדווחות שהן חוו הפרות של זכויות בעבודה גבוה

אתגרים לעתיד



שילוב בתעסוקה
איכותית



החלטות ממשלה



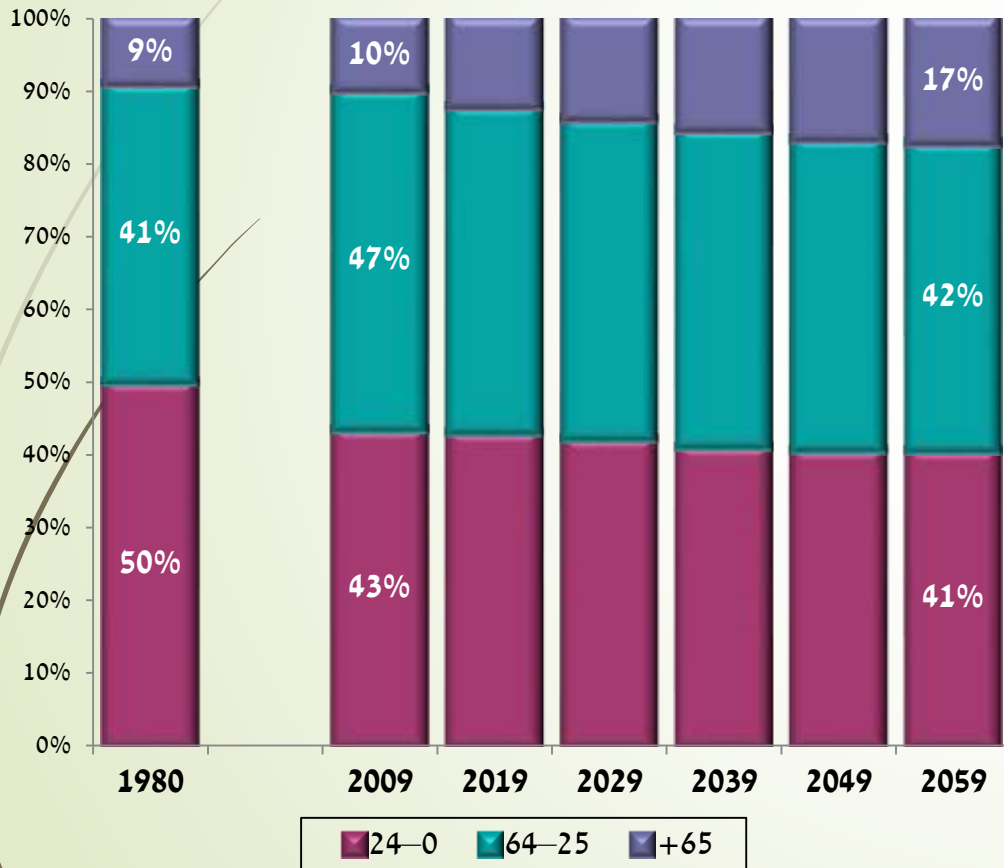
מדיניות המביאה בחשבון את
המאפיינים התרבותיים
הייחודיים של החברה החרדית



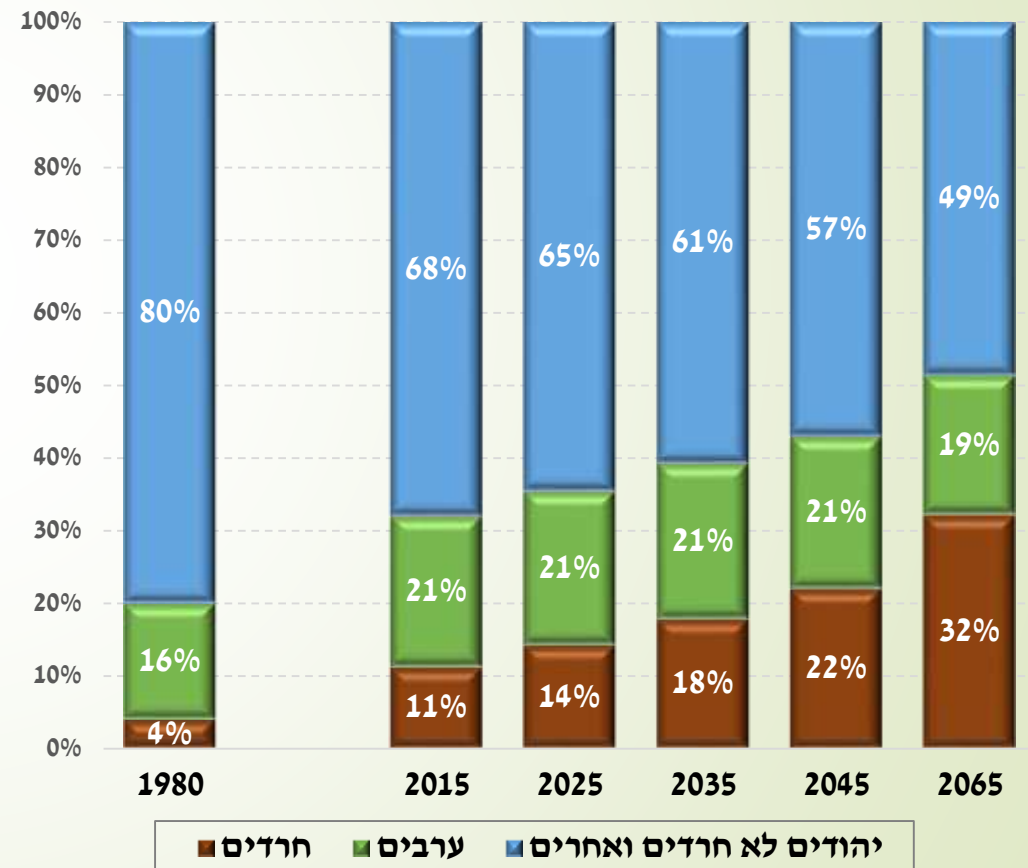
הדמוגרפיה והשלכותיה

המגמות הצפויות בדמוגרפיה

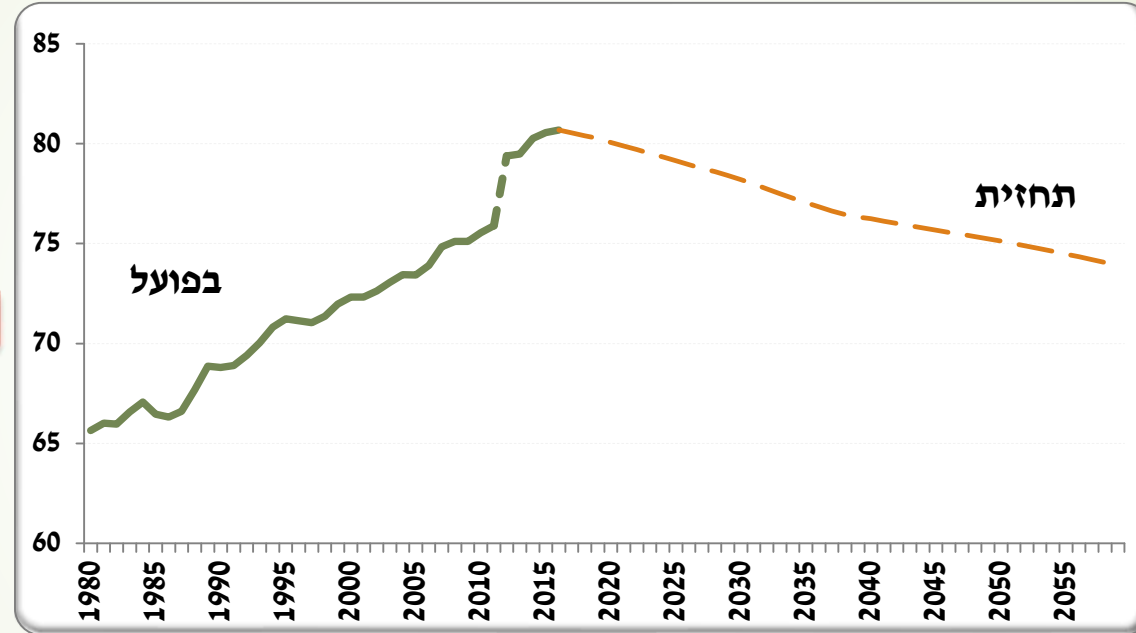
קבוצות גיל כאחוז מהאוכלוסייה



החלק היחסי של קבוצות האוכלוסייה



שיעורי ההשתתפות בשוק העבודה - אתגרים



פועל להקטנת קצב
הצמיחה השנתי ב-1.3
נקודות האחוז

גידול חלקן של
האוכלוסיות
שהשתלבותן
בשוק העבודה
חלקית

פועל להקטנת פריון העבודה
ולהקטנת הצמיחה (כנקודת
האחוז)

גידול חלקן של אוכלוסיות עם
הון אנושי שאיננו תואם את
צרכי שוק העבודה

הערות לסיכום

➤ למדינה תפקיד חשוב בשילוב החברה הערבית והחרדית

- בהיותה המעסיק הגדול במשק
- כקובעת מדיניות

➤ לשלטון המקומי השפעה רבה, לעיתים מעבר להשפעה ברמת המדינה – פיתוח כלכלי וחברתי, ייזום, רתימת הרשויות, גיוס מקורות ועוד (דוגמאות: כפר קאסם, כרמיאל, מודיעין עלית)

➤ לצעדי מדיניות השפעה מהותית על שילוב בתעסוקה, בכלכלה ובחברה ועל שביעות הרצון

➤ האחריות לשילוב הקהילות המגוונות בשוק העבודה מוטלת גם על

- הקהילה המגוונת והאנשים בקהילות
- המעסיקים (שאף יפיקו תועלת מהעסקה מגוונת) – פתרון למחסור בעובדים, הגדלת היצירתיות והחדשנות, העלאת הפריון והרווחיות ועוד



”אם נצא כולנו לפגוש את הגיוון הזה, את האחרים, נכיר, נרגיש, נראה את העיניים הכואבות והשמחות, נשמע את הצלילים השונים. גם אם יש בינינו תהומות נוכל לבנות מעליהם גשרים, אם רק נכיר בכך שרוב המשותף בינינו על המפריד...”

במדינת ישראל יש מקום לכולם, לכל קשת הצבעים, ואם תחסר פיסה אחת מהפאזל התמונה לא תהיה שלמה.”

(מרים פרץ, 2018)

תודה על ההקשבה

ניצה (קלינר) קסיר
nitsa@machon.org.il